

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

Postdiplomski studij

Odsjek za filozofiju

ZAVRŠNI DIPLOMSKI RAD
DENNETTOVO RAZUMIJEVANJE INTENCIONALNOSTI

MENTOR: Dr. Kenan Šljivo

STUDENTICA: Renata Glavinka

Sarajevo, septembar 2018

Sadržaj:	
Apstrakt	3
Ključne riječi: Intencionalnost, Daniel Dennett, svijest, uvjerenje, mišljenje.	3
UVOD	4
PRVI DIO.....	6
IDEJA INTENCIONALNOSTI.....	6
1.1. Franz Brentano i utemeljenje intencionalnosti.....	7
1.2. Intencionalnost i fenomenologija	10
1.3. Folk psihologija i intencionalnost	12
1.4. Zaključak.....	13
DRUGI DIO	15
DANIEL DENNETTOVO RAZUMIJEVANJE INTENCIONALNOSTI.....	15
2.1. Izvorište ideje intencionalnog stanovišta u folk psihologiji.....	16
2.2. Način pripisivanja uvjerenja.....	20
2.3. Uloga mentalnog vokabulara	22
2.4. Uloga pojmovnog svijeta	24
2.5. Semantika i intencionalno stanovište	26
Veza propozicija i intencionalnih stavova.....	26
Opći i pojedinačni stavovi.....	28
2.6. Utjecaj etologije na formiranje principa intencionalnosti	30
2.7. Zaključak.....	34
TREĆI DIO	36
IZVORI I KONSEKVENCE INTENCIONALNOG STANOVIŠTA.....	36
3.1. Utjecaj ideja evolucije i naturalizma na intencionalnu strategiju.....	37
3.2. Mjesto i uloga svijesti	38
3.3. Značaj intencionalnog stanovišta za razumijevanje intersubjektivnosti	41
ZAKLJUČAK	45
Bibliografija:	50

Apstrakt

U ovom radu biti će opisan problem intencionalnosti onako kako ga razumijeva Daniel Dennett. Intencionalnost je kao teorija ponašanja utjecajna na područje problematiziranja formiranja mišljenja i svijesti i načina na koji se njih posmatra. Dennettovo intencionalno stanovište zauzima novo eksplanatorno znanje fokusirajući se na istraživanje samog ponašanja umjesto fizičkih struktura individua. Fokusiranjem na vanjski doživljaj mentalnih činova teorija je ujedno usmjerena i ka društvenim i kulturnim aspektima koji utječu na formiranje misli i uvjerenja. Zauzimajući ovakav višedimenzionalan ekplanatorni okvir i različite načine odnošenja prema problemima svjesnog iskustva pristup koji se naziva intencionalnom strategijom obećava novi, poboljšani način istraživanja pitanja uma i znanja.

Ključne riječi: Intencionalnost, Daniel Dennett, svijest, uvjerenje, mišljenje.

UVOD

Ono što odlikuje ljudski rod i diferencira ga spram drugih živih bića jeste neprestana potraga za znanjem. Jedan od fenomena koji se u toj potrazi pojavljuje kao najkompleksniji jeste fenomen svijesti i mentalnog uopće. Tako su znanstvena i uže filozofska istraživanja ovog fenomena stvorila najrazličitije teorije o prirodi i strukturi ljudskog uma i načina njegovog funkcioniranja. Ono na što se suvremene teorije u ovom polju usmjeravaju jeste ideja da se čovjekov um može istražiti empirijski (identificirajući mentalne i neurobiološke procese) i da se na taj način može doći do faktičnog znanju o mentalnim stanjima i procesima. Mentalni vokabular se u ovako zamišljenom istraživačkom okviru „prevodi“ u eksplanatorni vokabular neuroznanosti i na taj način se želi eliminirati jer se njegova epistemološka vrijednost čini nepotrebnom i anahronom.

Ovim zahtjevima se opire sve veći broj istraživača u filozofiji uma. Isti ukazuju na nedostatke ovakvih zahtjeva i na potrebu čuvanja mentalnog vokabulara i na njegovu epistemološku jedinstvenost. Za njih su termini *percipirati*, *vjerovati*, *nadati se*, itd., dijelovi mentalnog vokabulara čijom upotrebom većina ljudi svakodnevno operira i opisuje ono što jesu određena mentalna svojstva. Ovi teorijski pristupi utjelovljuju ono što će biti nazvano zdravorazumskom ili folk psihologijom. Folk psihologija polazi od toga da se umjesto tendencije reduciranja mentalnih predstava na neke fizičke procese i fizička stanja, u istraživanjima treba okrenuti ka našim temeljnim iskustvima i u njima pokazati da mentalni život ipak ima jednu značajnu autonomiju. Centralni pojam ovih pristupa jeste pojam intencionalnosti koji treba da omogući jednu otvorenu ideju uma i bude platforme za dalja istraživanja. Upravo ovakvo jedno stanovište otvorenog koncepta razumijevanja uma zastupa i Daniel Dennett.¹ On teži ispitati može li se o mišljenju misliti drugačije i može li se naći način da se mentalni pojmovi sačuvaju kao plauzibilna konceptualna struktura za objašnjenje uma i sa njim povezanog ljudskog ponašanja.

Cilj ovog rada je ispitati da li je Dennett zaista pronašao način da intencionalnost posmatramo drugačije u odnosu na njeno tradicionalno shvatanje i da li je na taj način dao novu vrijednost važenju mentalnog vokabulara. Također, želi se ispitati koliko je on svojom teorijom intencionalnog stanovišta utjecao na redefiniranje pojma intencionalnosti i kako je uticao na povezivanje filozofije uma i teorije spoznaje.

¹ Daniel Dennett (29. mart 1942., Boston, SAD) je američki filozof i autor brojnih djela iz područja istraživanja filozofije uma, filozofije znanosti, kognitivnih znanosti i evulucijske biologije. Svojim istraživanjima je dao veliki doprinos objašnjavanju pitanja svijesti, intencionalnosti, heterofenomenologije, redukcionizma, i umjetne inteligencije.

Kako bi se odgovorilo na ta pitanja, u prvom dijelu ovog rada je iznesena ideja intencionalnosti Franz Brentana kao onog autora koji je u svojim djelima prvi definisao ovu ideju kao bitno svojstvo mentalnog. Ova ideja intencionalnosti razvijana je kasnije u Husserlovoj fenomenologiji pa je u ovom dijelu rada ista povezana sa folk psihologijom, jer je upravo to navelo Dennetta da formuliра vlastitu teoriju intencionalnosti onako kako je izložena u drugom i trećem dijelu rada.

U drugom dijelu rada izložena je Dennettova teorija intencionalnog stanovišta. U ovom dijelu želimo rekonstruisati put kojim je Dennett išao u izgradnju svoje teorije i pokazati osnovne premise na koje se oslanjao u istom.

U trećem dijelu Dennettova teorija intencionalnosti je povezana sa naturalističko-evolucionističkim tezama u znanosti kao i sa Davidsonovim i Brandomovim pristupom intencionalnosti i to sa ciljem da se pokuša pokazati da su ova tri autora na neki način povezana u svojim osnovnim postavkama i da Dennettovo teoretiziranje na neki način ima i svoje savremene komplementarne sagovornike.

Osnovno pitanje i cilj rada je pokazati koliko je jedna ovakva ideja kakvu je formulirao Dennett autentična i epistemološki plauzibilna. To ćemo pokušati učiniti propitivanjem argumenata koje Dennett iznosi kada pokušava odgovoriti na pitanja o svijesti, ponašanju, itd.. Namjera je, kako smo već naveli, dati odgovor na pitanje o tome da li je Dennettova teorija intencionalnosti održiva i da li predstavlja zadovoljavajuću alternativu za razumijevanje mentalnog uopće. Sve analitičke tehnike ovog rada usmjerene su ka pronalaženju odgovora na ovo pitanje.

PRVI DIO

IDEJA INTENCIONALNOSTI

1.1. Franz Brentano i utemeljenje intencionalnosti

Franz Brentano je iz filozofsko – psihološke pozadine svojih istraživanja težio uspostaviti osnov za znanstveno istraživanje uma.² On je ograničio predmet istraživanja psihologije kako bi mogao izložiti osnovne pojmove koje ona može proučavati. Kako je psihologija do 19.st. bila dio filozofije, Brentano se nije protivio njihovom odvajanju kako su to tada činili empiristi, ali je smatrao da prethodno treba pružiti određeni konceptualni osnov unutar kojeg se može izvoditi eksperimentalna psihologija. To je imalo veliki utjecaj kako na razvoj psihologije, tako i na formiranje fenomenologije.³ On na prijelazu iz novovjekovne filozofije u period jezičkog obrata i promjene znanstvene paradigme teoriju intencionalnosti redefinira tvrdnjom da je intencionalnost oznaka mentalnog. U djelu „*Psihologija iz empirijskog stanovišta*“ on teži obnoviti i rekonstruirati skolastičku filozofsku teoriju intencionalne egzistencije ili imanentne objektivnosti kao teoriju intencionalnosti koju zasniva kao sponu između, takoreći subjektivnog i objektivnog dijela mentalnih činova.

Brentano teoriju intencionalnosti objašnjava polazeći od pretpostavke postojanja određenih a priori principa koji uključuju sve znanosti. On u svojim ranim tezama tvrdi da je pravi metod filozofije isti kao i kod svih prirodnih znanosti.⁴ Kako se onda psihologiju može učiniti zasebnom? Brentano prihvata dualizam unutarnjeg (introspektivnog) i vanjskog (empirijskog i deskriptivnog) posmatranja nužnim za istraživanje. On priznaje da se fizičke znanosti tiču objekata koji su smješteni u prostoru i vremenu, a psihološke znanosti objekata koji su smješteni isključivo u vremenu (percepcije, sudovi, osjećaji). Iako načelno prihvata kartezinajski dualizam, Brentano ga ipak u svojem teoretiziranju izbjegava zatp što je tako pokušavao izbjeći uplitanje u metafizička pitanja (jer je problem duha i tijela prvenstveno metafizički). Zato su podaci o fenomenima morali dolaziti iz iskustva, i sukladno tome su teorije o fenomenima morale odgovarati iskustvu. Prema tome, on se vraća na pojam intencionalnosti koji definira putem razlikovanja fizičkih i mentalnih fenomena. O vanjskome svijetu najviše znamo indirektno, inferencijom⁵ kojom se različita svojstva pripisuju fizičkim fenomenima i oni su tako opisani kao zvukovi koje čujemo, prizori koje vidimo, a koji jesu

² Franz Brentano (1838 - 1917) je bio utjecajni njemački filozof i psiholog. Naročito je ostao zapamćen po ponovnom uvođenju pojma intencionalnosti u suvremenu filozofiju, ali i kao učitelj Edmunda Husserla i Sigumunda Freuda.

³ Fenomenologija je nauka o fenomenima (pojvama), tj. filozofski pravac koji polazi od fenomena (pojava) čistih intencionalnih akata sijesti ka sagledavanju suštine tih akata kao suštine samih stvari. Njen utemeljitelj je bio Edmund Husserl.

⁴ Četvrtka docentska teza iz 1866. godine.

⁵ Inferencija je zaključivanje na osnovu prethodno postavljenih sudova.

nešto inherentno našem iskustvu (zvuk koji se čuo, nešto zeleno što se vidjelo itd). Tako su onda fizičke stvari zavisne od stvari koje se javljaju u našoj imaginaciji. Fizički fenomeni jesu znakovi nečega realnoga, ali nam daju samo djelimično saznanje. Mi možemo reći da postoji nešto što pod određenim uslovima proizvodi neke osjećaje (dojmove) ili da moraju postojati odnosi među realnim objektima koji su slični njihovim prostornim manifestacijama oblika i veličina (ideje). Ali to je najdalje dokle možemo ići u hipoteziranju jer nemamo iskustvo o onome što zaista postoji po sebi.⁶

S druge strane, pod mentalne fenomene se ubrajaju suđenje, sjećanje, očekivanje, mišljenje, htijenje, namjere i sl. To znači da je mentalni fenomen zapravo čin svijesti. No, svaka mentalna radnja (svako uvjerenje ili želja) ima karakteristiku usmjerenosti na neki objekt. Taj objekt nije objekt u vanjskom svijetu, nego sadržaj mentalnog čina. Samim tim neposredni objekt mišljenja je zapravo mentalni (intencionalni), a ne realni objekt. Osim usmjerenosti mentalnih činova na objekte, oni su usmjereni i sami na sebe (sekundarni objekt). Posljedica toga je da ne postoje nesvjesni mentalni činovi, jer takva isprepletenost čini da svakoga čina, dok se događa, budemo automatski svjesni.

„Ali onda u slučajevima kada je nekom posjekotinom, opekotinom ili škakiljanjem u nama izazvan osjećaj boli ili zadovoljstva, mi moramo razlikovati na isti način fizički fenomen koji se javlja kao objekt vanjske percepcije, i mentalni fenomen osjećaja koji prati njegovu pojavu, iako ih u ovom slučaju posmatrač sklon zamjenjivanju.“ (Brentano, 1995, 63)

Dakle, dok su fizički fenomeni objekti vanjske percepcije, mentalni fenomeni su apstraktni objekti nastali aficiranošću nekom vanjskom pojavom. Karakteristično za oba oblika fenomena je to da egzistiraju i intencionalno i realno. Brentano će tvrditi da iako je nemoguća egzistencija ne intencionalnih fenomena, ne trebamo tvrditi da zato realno postoje tijela kojima bi pripadali doživljeni fenomeni. Naime, to što nas određene kvalitete aficiraju, ne znači da tijela imaju te kvalitete (boje, zvuka i sl) već se time potvrđuje sadržaj naših uvjerenja da postoji nešto što nas je aficiralo da stvorimo uvjerenje koje smo stvorili. Prema tome, svijest funkcionira tako da formira jedinstvo koje čini da možemo percipirati više mentalnih svojstava fenomena, dok fizičke fenomene možemo percipirati samo po jedan u specifičnom trenutku. Kada mislimo da percipiramo više od jednog fizičkog čina u jednom

⁶ Na primjer, fenomen slušanja nekog zvuka ima dva aspekta: fenomen slušanja, i fenomen zvuka (akord). Zvuk postoji u fenomenu kao njegov dio – što ga čini kompleksnim fenomenom. Objekt mentalnog fenomena nije u duši, već u zvuku.

trenutku vremena, zapravo percipiramo mnoštvo činova koji se stapaju u jedan i postaju sjedinjeni specifični trenuci (divises of a collective). Samim tim, mi se možemo sjećati samo onog čina koji se dogodio nekoliko trenutaka ranije, i ne mogu postojati dva čina koji bi bili istovremeno usmjereni jedan ka drugome.

Brentano prihvata Dekartovu trostruku podjelu mentalnih fenomena na ideje ili predstave koje daju sadržaj, sudove koji se sastoje u prihvaćanju ili negiranju predstavljenog sadržaja, i emocionalne/voljne fenomene ili afekcije koje označavaju zauzimanje evaluativnog stanovišta prema sadržaju o kojem se prosuđuje. Takvi fenomeni su ne samo oznake intencionalnosti, već i samo-refleksivni oblici intencionalnosti (vrsta percepcije) čime su mentalni činovi usmjereni sami na sebe. Jedan svjesni mentalni fenomen mora sadržavati određenu percepciju o sebi samome: svijest je unutarnja percepcija. Zato su svi mentalni fenomeni svjesni i unutarnja percepcija pruža osnov za svo psihološko znanje.⁷

Brentano ističe da ne sadrže svi mentalni fenomeni svoje objekte na isti način, već se često zasnivaju na (samo-po-sebi) očitosti. Očitost koja dolazi „iznutra“ je drugačija od analitičke očitosti matematičkih ili logičkih sudova.⁸ Ta očitost dozvoljava psihologiji privilegovanu poziciju unutar znanosti. Ideja da se temelj znanosti treba nalaziti u psihologiji se naziva psihologizmom.⁹ Brentano je na predavanjima koristio pojam fenomenologije za dekriptivnu psihologiju kojoj je kasnije dao i epistemološki osnov.

U kasnijim radovima je svu svoju filozofiju temeljio na za njega novom stanovištu: da nema nestvarnih objekata, nema sudova, nema svojstava, događaja ili odnosa, već su sve stvari. Mentalni činovi i sadržaji su imali pretpostavljenu supstanciju duše. Intencionalnost je od odnosa između objekta i činioca postala činioc. Tačnije, kako bi se o nečemu mislilo nije potrebno imati realni objekat neposredno predstavljen, već misliti o tom objektu (naprosto misliti o nečemu). To objašnjava kako možemo misliti o onome što ne postoji.¹⁰ Problem intencionalnosti se više ne razumijeva kao problem odnosa naše slike o svijetu i objektu, već postaje jezičko-ontološki problem takozvanih nepostojećih entiteta koji će Brentano nazvati – intencionalna inegzistencija, odnosno inegzistencija intencionalnih objekata, mentalnih stanja ili događaja. Radi se o tome da se jezičnim izrazima često referira na nepostojeće entitete.¹¹

⁷ Forrai, G., Kampis, G. (2005): *Intentionality: Past and Future*. New York: Rodopi, 15-25

⁸ Na primjer, to kako se neko osjeća kada vidi žutu boju je sintetička propozicija, očita, ali samo za njega/nju usljed unutarnje percepcije.

⁹ Psihologizam je stajalište prema kojem se problemi znanja mogu i trebaju rješavati psihološkim proučavanjem toka i razvoja mentalnih procesa. Ujedno i stajalište koje psihologiju smatra osnovnom drugih nauka.

¹⁰ Brentano time podupire jedan oblik imanentizma, prema kojem su intencionalni objekti „u glavi.“

¹¹ Na primjer, kada se misli na Pariz, misli se na mentalni objekt koji je dio akta mišljenja, a ne o realnom gradu.

Takva referencija se odnosi na svojstvo objekta da postoji u datom mentalnom aktu, a ne u vanjskom svijetu kao takvom – u samom objektivnom sadržaju mentalnog čina. Prema Brentanovoj teoriji intencionalnosti, mišljenje funkcionira operirajući mentalnim, a ne realnim objektima tako da je ono što je intencionalno zapravo ono na šta se referira kada se tvrdi o afekcijama (mentalne predstave). Ono što je aficiralo određeni doživljaj je intencionalno (prisutno u umu) i postoji samo kao percipirana prezentacija objekta koji je realno neuočljiv. Sve što imamo jeste svojstvo intencionalne referencije.

„Svaki mentalni fenomen je okarakteriziran onime što su skolastici u srednjem vijeku nazivali intencionalna (mentalna) inegzistencija objekta, i ono što možemo zvati, iako ne potpuno dvosmislenom, referencijom na sadržaj - usmjerenošću prema objektu (što se ovdje ne razumijeva kao značenje stvari) ili objektivnost. Svaki mentalni fenomen unutar sebe uključuje nešto kao objekt, iako ne svi na isti način. U predstavljaju nešto je predstavljeno, u prosuđivanju nešto je potvrđeno ili negirano, u ljubavi voljeno, u mržnji mrženo, u žudnji željeno i tako dalje.“ (Brentano, 1995, 68)

Za Brentana više ne postoji istina koja odgovara činjenicama, pa čak ni činjenice, već samo oni koji prosuđuju istinu (truth-judgers). Osobitost njegove filozofije je u tome da je on u filozofiju uključio teoriju intencionalnosti, samo da bi je na kraju sam izbacio iz svojih teorija. No, to ponovno uključivanje intencionalnosti je djelovalo tako da je intencionalnost kao osobito svojstvo svijesti je postalo centralnom temom suvremene filozofije uma.

1.2. Intencionalnost i fenomenologija

Još je u 18. stoljeću fenomenologija je označavala nauku o fenomenima putem deskriptivnog pristupa koji je suprotstavljen hipotetičko-teorijskom ili analitičkom pristupu koji je u tom vremenu u filozofiji bio najzastupljeniji. Tek sa Edmundom Husserlom fenomenologija dobiva na značenju zahtijevajući da primarni zadatak filozofije bude deskripcija struktura iskustva onako kako se ono predstavlja svijesti.¹² Takav opis se trebao zasnivati na osnovu onoga što zahtijevaju stvari po sebi, bez prethodnog pretpostavljanja teoretskih osnova koji su nastali kao rezultati istraživanja drugih znanosti. Husserl je ideju

¹² Edmund Husserl (1859 - 1938), njemački filozof i osnivač fenomenološke škole. U svome radu je putem analize intencionalnosti kritizirao historizam i psihologizam u logici. Na fenomenološkoj redukciji je temeljio pokušaj zasnivanja sistematski utemeljene znanosti. Fenomenologiju je redefinirao kao transcendentno-idealističku filozofiju.

dobio od svoga učitelja, Brentana, koji se oslanjao na učenja srednjovjekovnih skolastika i britanskih empirista. Za Husserla, fenomenologija je bila učenje o strukturama svijesti koje se ostvaruje „stavljajući u zagrade“ objekte koji su izvan same svijesti, tako da se mogu istraživati i opisivati pod uslovima vlastitih unutarnjih struktura. Vjerovao je da je to metod kojim bi se utemeljilo sve naše znanje o svijetu koji smo iskusili, bez reduciranja na njegove subjektivne odlike.¹³ Prateći Brentana, intencionalnost kao usmjerenost na objekt je prepoznao kao oznaku mentalnog i zagovarao je da intencionalni akti imaju bitnu strukturu kroz koju um može biti usmjeren prema objektima. No, Husserl se udaljio od učiteljevog učenja utoliko što uspio prevazići Brentanov imanentizam i otkrio distinkciju dvije vrste predstava. On razlikuje intuitivne predstave (koje svoj sadržaj imaju u činu, i čiji sistem sadržaja prevazilazi imanentizam) i reprezentativne predstave (u kojima objekt koji je predstavljen nije uopće imanentan, već su usmjerene na predstave o onome što nije dano). Time je otkrio koncept intencionalnosti koja je usmjerena ka transcendentnom objektu, i dao je osnov za *Logička istraživanja*.

Od Brentanove „*Psihologije sa empirijskog stanovišta*“ do Husserlovih „*Logičkih istraživanja*“ fenomenologija je bila predstavljena kao deskriptivna znanost o mentalnim fenomenima, sa glavnom idejom o intencionalnosti uma koja je činila njen temeljni dio.¹⁴

U „*Logičkim istraživanjima*“ Husserl definira fenomenološka istraživanja kao ona istraživanja koja trebaju omogućiti samo uvod u pitanje intencionalnosti svijesti. On formulira kritiku psihologizma prema kojem se tvrdi da su logički zakoni u suštini empirijski zakoni ljudske svijesti. Husserl je zagovarao da psihologizam vodi u problematični relativizam prema istinosnim tvrdnjama i da je ključ za rješenje problema psihologizma upravo intencionalnost. Pojam intencionalnosti, za Husserla, omogućuje razliku između iznošenja mentalnih činova, i njihovog idealnog sadržaja koji se ne može reducirati na mentalni čin. Logička istraživanja su trebala biti samo prologomena za sistem koji bi uključivao klase logičkih, emocionalnih i voljnih činova.

„U zadnjoj fazi teorije intencionalnosti, kako je razvijena u *Logičkim Istraživanjima*, diskusija o intencionalnosti je poduzeta u kontekstu znanja. Distinkcija između značenja intencije i značenja ispunjenosti, predstavljena u prvom istraživanju, je

¹³ Husserl je fenomenologiju ustanovio kao dominantni filozofski pokret suvremene filozofije širom svijeta. Do tada fenomenologija nije nikada smatrana filozofskom školom, ili grupom doktrina. Ona se predstavljala kao „radna filozofija“ kojoj je cilj bio uključivanje i omogućivanje prostora za filozofska istraživanja, što joj je omogućilo da postane dijelom različitih znanosti, pa čak i kulturnog života.

¹⁴ A kao drugu bitnu odliku mentalnog, Husserl je označio temporalnost (što će utjecati na kasnije filozofske teorije, osobito Heideggera).

proširena izvan logičkog mišljenja na sve objektivizirajuće činove. Za intencionalnost se sada može reći da strijemi ka istini i temporalnim procesima.“ (Dreyfus, H., Wrathall, M. 2006, 69-78)

No, Husserl nikada nije završio taj projekat. Osnovne paradigme fenomenološkog istraživanja koje definiraju fenomenološku metodu se mogu svrstati u tri glavne: perspektiva prvog lica (konceptualni par posmatranja iz perpektive prvog lica i trećeg lica), fenomenološki opisi i intencionalnost. Dok prve dvije metode iznose izričito fenomenološko ispitivanje, treća – intencionalnost prožima suštinu cijelog fenomenološkog pokreta. Pod time se u obzir mora uzeti šire razumijevanje pojma intencionalnosti. Ljudsko iskustvo nije proizvod samo unutarnjih mentalnih događaja, već je uvijek vezano uz nešto izvanjsko. Pozitivna funkcija paradigme intencionalnosti je prepoznata u tome što intencionalnost postavlja zadatak opisivanja bogatstva i strukturne složenosti iskustva koje činioc ima o svijetu oko sebe.

Intencionalnost se, u fenomenološkim djelima nakon Husserla rijetko pronalazi, za razliku djela iz područja kognitivnih znanosti, filozofije uma i sl. Važno je primijetiti da je intencionalnost bila od presudnog značaja u formuliranju pojma fenomenologije (i obratno), iako se kasnije zadržala jedino u kontekstu govora o suštini kolerativnog odnosa iskustva viđenog iz prvog lica i sadržaja iskustva.

1.3. Folk psihologija i intencionalnost

Nakon Husserlovog pokušaja prevazilaženja psihologizma, dogodila se vrlo jasna podjela između psihologije i filozofije. Dok su filozofi bili okrenuti ka ideološkim i idejnim istraživanjima, psihologija je bila fokusirana na svoj eksperimentalni aspekt. Nakon perioda II. Svjetskog rata, sve znanosti koje su se oslanjale na racionalnost i sistematsko znanje su izgubile potporu i uloga psihologizma je izgubila na važnosti. Kontinentalna i anglosaksonska filozofija se okrenula pragmatizmu, ali je na području Velike Britanije još uvijek bio jak utjecaj empirizma. Britanski empiristi su još uvijek pronalazili značaj u psihologiji iako su joj postepeno oduzimali filozofski značaj. Na početku 21. stoljeća psihologija je snažno djelovala na autore koji filozofiju žele postaviti na put sigurne znanosti. Tome se priklonio i Quine koji je težio oživjeti psihologizam. Takve težnje su pomogle da se psihologija održi i u kontekstu filozofskog diskursa kao folk psihologija. Termin „folk psihologija“ je danas zastupljen

uglavnom u filozofiji uma i kognitivnoj znanosti. No, različiti autori taj naziv različito koriste, što rezultira njegovim trostrukim značenjem:

1. Označava skupinu kognitivnih kapaciteta koji uključuju, između ostalog, predviđanje i objašnjavanje ponašanja
2. Označava teoriju ponašanja koja je predstavljena u mozgu.
3. Označava kvazi - psihološku teoriju koja je naprosto ljudima privlačna

Iako nije sasvim jasno ko je prvi uveo pojam folk psihologije, on je od 80-ih godina prošlog stoljeća često upotrebljavan u filozofiji (i rijetko izvan filozofskog govora). Često se kao sinonim može pronaći i pojam zdravorazumske psihologije, dok psiholozi češće pribjegavaju zamjenskom pojmu teorija uma ili naivna psihologija.

Folk psihologija je naziv za stanovišta koja se pozivaju na porodicu mentalnih koncepata (vjerovanja, želje, znanja, straha, boli, očekivanja, namjere/intencije, razumijevanja, sanjanja, imaginacije, samosvijesti i sl.) uz čiju pomoć se donose zaključci o uzročno-posljedičnim nizovima ponašanja.¹⁵ Može se primijetiti da folk psihologija i teorija intencionalnosti dijele zajednički karakter, tačnije da folk psihologija teoriji intencionalnosti čini svojstven uvod. Njihovu teorijsku povezanost je najbolje objasnio Daniel Dennett.

1.4. Zaključak

U dosadašnjem izlaganju je u kratkim crtama iznesen problem i put razvoja pojma intencionalnosti. Izlaganje počinje sa Brentanovim razlikovanjem fizičkih i mentalnih fenomena kojima je otvorio pitanje postojanja mentalnih i fizičkih objekata. Time se uvodi i tematiziranje mentalne usmjerenosti na mentalne i fizičke objekte tj. pitanje intencionalnosti uma. Iako je to teorija koju je sam Brentano naposljetku izbacio iz svojih daljih istraživanja, ona se zadržava kao centralna tema suvremene filozofije uma. Uskoro, fenomenologija kao nauka o fenomenima preuzima govor o strukturama svijesti i svjesnom iskustvu.

Na tragu Brentana, Husserl kao njegov učenik oživljava pojam intencionalnosti razlikujući intuitivne i reprezentativne predstave i usmjeravajući intencionalnost ka transcendentnom objektu. Husserl piše Logička istraživanja kao prologomenu u pitanja intencionalnosti činova svijesti, no kako taj projekat nije nikada dovršio, to je ostalo nekim budućim autorima. Intencionalnost se u kasnijim djelima, sve do 20. stoljeća rijetko nalazi, a i

¹⁵ Na primjer, ona objašnjava ponašanje prema kojem ako neko sa suprotne strane stola za kojim sjedimo obori čašu vode, se predviđa da ćemo očekivati da će se voda prosuti po našoj strani stola i pokvasiti nam odjeću i da ćemo sukladno tome (refleksno) „odskočiti“ od stola.

kada bi se spominjala to bi bilo samo u fenomenološkom kontekstu. Razvojem psihologije kao znanosti vraća se pitanje psihologizma, i autori se sve više interesuju za pitanja svijesti koja će postati dijelom istraživanja filozofije uma i kognitivnih znanosti. Osobito kontroverzna i popularna postaje folk psihologija kao gledište koje na osnovu mentalnih koncepata i u suradnji sa neuroznanostima, zaključuje o ponavljajućim nizovima ponašanja i teži objasniti ponašanje samo. Na tragu jedne takve teorije tek će Daniel Dennett ponovo oživjeti pojam intencionalnosti u kontekstu jedne deskriptivne teorije ponašanja.

Slijedi provjeriti koliko je Dennet uspio u svojoj namjeri da intencionalnost učini funkcionalnom i validnom strategijom.

DRUGI DIO

DANIEL DENNETTOVO RAZUMIJEVANJE INTENCIONALNOSTI

2.1. Izvorište ideje intencionalnog stanovišta u folk psihologiji

Daniel Dennett svoje istraživanje o intencionalnosti usmjerava ka traženju načina kako govoriti o umu, uz to propitujući postojeće teorije uma i njihovu adekvatnost. On želi prevazići ograničenja govora o umu koje postavljaju druge znanosti (neuroanatomija, neuropsihologija, bihevioralna psihologija) i premostiti taj nedostatak konsenzusa sa filozofijom.

On smatra da folk psihologija može zauzeti mjesto prirodnih znanosti onda kada je u pitanju definiranje pojmova intencionalnog stanovišta („uvjerenja“ i „želje“) koji su pojmovi običnog jezika i ne mogu biti strogo definirani kao pojmovi prirodnih znanosti (već su „uvjerenja“ nosioci informacija koji proizilaze iz percepcije i koji zajedno sa „željama“ dovode do nekog djelovanja, nekog čina).¹⁶ Povezanost govora o intencionalnosti i folk psihologije zasniva na pretpostavci da upravo iz osnovnih ideja folk psihologije zauzimamo intencionalno stanovište prema racionalnim činocima tako što im pridajemo želje, uvjerenja (samim time i racionalnosti) u svrhu interpretiranja njihovog ponašanja. Interpretacija ponašanja se vrši na osnovu onoga što bi oni „trebali“ misliti, osjećati, i kako bi se trebali ponašati - pri tome se oslanjajući na saznanja prirodnih znanosti. Apstraktni karakter folk psihologije se odnosi na to da uvjerenja i želje nisu posrednici psiholoških stanja, već imaju ulogu usmjeravanja ka određenom zaključivanju. To intepretiranje nam dolazi prirodno i nevoljno, kao urođena sposobnost da uviđamo šta drugi ljudi trebaju vjerovati (generativni kapacitet).¹⁷

„Sa stanovišta razvoja organizama koje folk psihologija može promatrati, rađanje osjetilnih organa znači rađanje uvjerenja. Jedina vrijednost takvih mehanizama jeste praćenje i osiguravanje da su „želje“ ispunjene, što predstavlja prirodno tlo za osnovnu strukturu racionalnosti koja utemeljuje folk psihologiju: Organizmi će željeti ono što vjeruju da je istinito (makar to bilo u vrlo uskom djelokrugu razumijevanja).“
(Ross, 2000, 113)

Dennett predlaže razdvajanje logičkih i teorijskih koncepata i stvaranje novih teorija ponašanja koje su svakako proizašle iz folk psihologije, od kojih će jedna biti strogo

¹⁶ No, i dalje ostaju otvorena pitanja: imaju li životinje želje i uvjerenja, moraju li želje i uvjerenja biti izraženi isključivo putem jezika i sl.

¹⁷ Pod „generativni kapacitet“ Dennett misli na „moć“ smještanja informacija i njihovog sortiranja na osnovu „racionalnih“ parametara prema kojima na neki način iz iskustva izvlačimo sličnosti scenarija raznih verzija događaja i slično – iz čega dobijemo obrasce očekivanog ponašanja.

apstraktna (idealizirajuća, holistička, instrumentalistička), a druga logička (konkretna) znanost intencionalnih sistema.¹⁸ Apstraktnu naziva teorijom kompetencije ili naprosto teorijom intencionalnih sistema, a logičku teoriju naziva sub-personalnom kognitivnom psihologijom ili teorijom izvođenja. Zadatak teorije intencionalnih sistema je objašnjavanje obrazaca ponašanja, postavljajući si granicu kod definiranja unutarnjih struktura i sistema intencionalnih sistema. S druge strane, sub-personalna teorija se zasniva na pitanju mogućnosti i ostvarivanja intencionalnosti kod različitih vrsta i individua. Mozak je u tom slučaju definiran kao semantička mašina koja informacije (inpute) razdjeljuje prema njihovom značenju i na osnovu toga proizvodi zaključke (outpute). Psihologija nam pokazuje da je mozak samo sintaktička mašina koja može jedino određivati inpute prema njihovoj strukturi, temporalnosti i fizičkim svojstvima. Prema tome, on može samo prepustiti sintaktičkim svojstvima da upravljaju njegove mehaničke aktivnosti. Kako onda dolazi do kretanja od semantike do sintakse? Odnosno, kako dolazi do intencionalno funkcionalnih sistema?

„Morate sastaviti vreću trikova i nadati se da će priroda biti dovoljno ljubazna da dopusti uređaj. Naravno neki trikovi su elegantni i daju utisak utvrđenih principa i organizacije...“ (Dennett, 2009, 63)

Dennett u ekpslikaciji ostaje pri stanovištu evolucije, tj. prirodne selekcije koja je organske sisteme skrojila tako da se sami poboljšavaju na osnovu pokušaja i pogrešaka. On će se pri tome dosta oslanjati na Dawkinsonov koncept „mima“ (i „sebičnog gena“)¹⁹ i tvrditi da se um sastoji od malih (osnovnih) semantičkih jedinica koje ne mogu biti namjerno odabrane, niti biti bilo kakav rezultat volje.

„Primjeri mima su melodije, ideje, slogani, moda u odijevanju, načini izrade lončarije ili zidanja lukova. Kao što se geni u zalihi gena šire rijelazom, putem spermija i jaja, iz jednog tijela u drugo, tako se i memi u zalihi mema šire prijelazom iz mozga u mozak pomoću procesa koji sem u najopćenitijem smislu, može nazvati oponašanje.“
(Dawkins, 2006, 200)

¹⁸Dennett, Daniel C. „Intentional System Theory“. The Oxford Handbook of Philosophy of Mind. uredili Ansgar Beckermann, Brian P. McLaughlin i Sven Walter. Clarendon Press, Oxford, 2009. str. 7

¹⁹ Dawkins je mime predstavio kao kulturne analogije (sebičnim) genima koji služe za prenošenje ideja kulture, simbola ili običaja koji se prenose pismeno, usmeno ili praktično (imitiranjem) i koji opstaju umnožavanjem – kao i biološki geni.

Oni se prenose unutar kulturne cjeline, što im daje svojevrsni društveni aspekt za koji Dennett smatra da intencionalnost čini spontanom.²⁰

„Kad posadite plodni mim u moju svijest vi doslovno zaračujete moj mozak pretvarajući ga u prijenosnik mima, kao što inaseljeni virus nametnički zaražuje genetski ustroj domaćinove stanice.“ (Dawkins, 2006, 200)

Time vođena je ideja intencionalnog stanovišta nastala iz podjele tri različita stanovišta (tri ugla posmatranja živih i artificijelnih sistema) putem kojih se pokušava objasniti funkcioniranje uma: fizičko stanovište, intencionalno stanovište, i stanovište funkcije. Dennett u „Intencionalnom stanovištu“ opisuje sva tri stanovišta, za svako daje primjere i argumentira misaone eksperimente koje su drugi autori naveli kao prigovore intencionalnom stanovištu.

On smatra da stanovište funkcije polazi od pretpostavke da će neka stvar funkcionirati po principu po kojem je stvorena da funkcionira (i pretpostavkom da je uopće stvorena da funkcionira po tom principu) prateći instrukcije date uz program o kojemu je riječ, na osnovu čega se predviđaju njegovi budući postupci.²¹ Fizičko stanovište se odnosi na metode i saznanja fizikalnih znanosti koja predviđanja vrše iz principa koji su tim znanostima dokazani. Njime se, također, može predvidjeti i falibilnost sistema, osim ako oni nisu zamišljeni falibilni (da se mašina ugasi ili pokvari nakon određenog broja sati rada). U tom slučaju se može reći da je stanovište namijenjeno falibilnim stvarima gdje postoji neki uslov koji sprječava normalno funkcioniranje i koji se lako može pronaći i riješiti. Na primjer, „Neće raditi ako nema struje“ i sl.²² Pitanje koje kritičari u tom kontekstu postavljaju, a o kojem Dennett često govori jeste funkcioniranje kompjutera koji igraju šah. Putem kojeg stanovišta se ispituje njihovo ponašanje? Dennett smatra da bi ispitivanje bilo kojeg kompjutera iz fizičkog stanovišta bilo besmisleno. Mi možemo teorijski pokušati predvidjeti njegove postupke, ali bi to praktično bilo teško primjenjivo jer sve što se prati iz fizičkog stanovišta jesu fizički procesi koji se događaju u i na stvarima. Da bismo razumjeli kako funkcionira kompjuter koji igra šah, trebalo bi da se pretpostavke vrše na osnovu pravila igre šaha i kompjuterske „želje za pobjedom“ čime se po automatizmu „u njemu“ pretpostavlja inteligentni suparnik.

²⁰ Dennett, Daniel C. *Content and Consciousness*. Routledge, London and New York, 1986. str 54.

²¹ Na primjer, očekivat ćemo da će budilnik zazvoniti u vrijeme u koje smo to namjestili i da će sat nastaviti raditi poslije toga, jednako kao što je radio i prije, više ili manje pouzdano. To nisu samo fizički, već i tačno osmišljeni sistemi čiji funkcionalni dizajn, fizičku i unutarnju konstituciju već znamo.

²² Isto.

Pretpostavljanjem nekog oblika inteligencije suparnika se već dolazi do intencionalnog stanovišta, koje zapravo čini ne samo podvrstu stanovišta funkcije, već i kombinaciju dva prethodno spomenuta. Funkcionira po principu da se (kreirana) stvar razumijeva kao racionalni činilac sa željama, uvjerenjima i znanjem (ali i dovoljno racionalnosti)²³ da na osnovu njih djeluje. Racionalnost koja se pridaje intencionalnim sistemima polazi (deduktivno) od savršene racionalnosti ka nižim nivoima, onako kako to okolnosti nameću. Na osnovu pretpostavki o tome šta bi neki činioac mogao smatrati za sebe korisnim, dobrim ili vrijednim, njemu se pretpostavljaju određene želje (da za sebe želi dobro i korisno) koje će činioca dovesti do djelovanja i naposljetku toga što je za njega dobro. Iz intencionalnog stanovišta mi pretpostavljamo da bi različiti sistemi trebali imati želju za opstankom, nedostatkom boli, udobnošću, prokreacijom, zabavom. Takvim pretpostavkama mi nastanjujemo umove drugih sa uvjerenjima na taj način kreirajući svojevrstu teoriju ponašanja.²⁴ Intencionalno stanovište, stoga zagovara da bilo koji sistem čije ponašanje može biti predviđeno njime jeste vjerovaoc.

Iako je vjerovanje po sebi objektivni fenomen i može biti prepoznato samo iz stanovišta onoga koji zauzima neku prediktivnu strategiju, Dennett želi dokazati da se njegova egzistencija potvrđuje samo procjenjivanjem uspjeha te strategije tj. pogađanjem uvjerenja koje pretpostavljamo.²⁵ Zato on pravi tzv. taktički izbor i istraživanje započinje od objektivnog, materijalističkog svijeta „trećeg lica“, kakav je svijet fizičkih znanosti. Koncept intencionalnih sistema se tako koristi da poveže područje intencionalnog (koje uključuje i zdravorazumsko, teoriju igara i neuralne signale) i područje ne-intencionalnog (fizičkih znanosti).²⁶ Iako se postavljaju pitanja o karakteristikama koje organizam mora imati da bi preživio određene uvjete, ipak se ne pita o načinu na koji se to preživljavanje izvodi.

²³ Intencionalno stanovište ne implicira da je to potpuno adekvatni model ili simulacija uma, niti inteligentne ljudske ili životinjske aktivnosti, niti da se treba primjenjivati isti stav prema bićima koja smatramo svjesnim i racionalnim. Tvrdi se samo to da jedan fizički sistem može biti prikladan i nužan za predviđanje, ako se prema njemu odnosimo kao prema racionalnom, sa uvjerenjima i željama. I upravo to je kompjuter koji igra šah, čija „racionalnost“ je kontrolirana i umjetna.

²⁴ Isto str. 17.

²⁵ Slično će tvrditi i Davidson. On brani tzv. anomalistički monizam prema kojem tvrdi da su svi događaji fizički, ali odbacuje tezu da mentalnim fenomenima moraju biti pružena čisto fizička objašnjenja iako su u nekoj mjeri ovisni o njima ili iz njih slijede. Sukladno tome, da bismo objasnili nečije izjave moramo protumačiti njegove stavove i koncepte kojima vlada u pogledu uvjerenja, želja i intencija. Tek tada se može izraditi teorija o tome šta misli i dati sadržaj njegovim stavovima i riječima.

²⁶ To je mnogo i Brentano očekivao kada je predložio intencionalnost kao ono što dijeli mentalno od fizičkog. To je također ono što je Davidson pretpostavio pod holizmom mentalnog područja (uzročno-posljedične međusobne povezanosti uvjerenja i želja) koja prema njegovom mišljenju čini autonomni i anomalni karakter mentalnog (Donald Davidson, Mentalni događaji)

Dennett smatra da samo fizički organizmi sa visokim nivoom kompleksnosti mogu biti intencionalni, ali da s obzirom na evolucione različitosti ne treba pretpostavljati da svijest, um i mozak svih živih bića funkcioniraju po istom principu.²⁷

2.2. Način pripisivanja uvjerenja

Imati neko uvjerenje se svodi na to da se mozak nalazi u nekom specifičnom fizičkom stanju čiji vanjski izraz mi prepoznavamo i razumijevamo na određeni način. Samim time što se radi o fizičkom stanju, takav izraz predstavlja objektivnu činjenicu o onome čije je to uvjerenje. S druge strane, pridavanje uvjerenja nekome je sasvim subjektivan čin, koji je pod utjecajem kulturološkog relativizma.²⁸ Kako bi objasnio princip na kojem funkcionira teorija intencionalnosti, Dennett je morao objasniti šta znači pridati nekome ili nečemu uvjerenje. Pridavanje uvjerenja je proces mišljenja koji ljudi izvode prirodno. U većini slučajeva se odvija bez svjesnog i namjernog promišljanja o koracima koje prolazimo u zaključivanju o nečijim uvjerenjima. Upravo zbog njihove učestalosti i prirodnosti, bitno je razlikovati uvjerenja od mišljenja (belief and opinion). Mišljenja su jezički oformljena kognitivna stanja koja se odnose na istinitost rečeničkih izraza, dok se uvjerenja uzimaju gotovo uvijek za istinita. Za svako mišljenje postoje argumenti koji ga podupiru, dok iza nekog uvjerenja ne mora stajati poseban motiv (ne moramo imati definiran motiv iza želje za ugodnošću, ili želje za dugim životom i sl). Iz toga proizlazi da jednom sistemu pridajemo ona uvjerenja koja bi taj sistem trebao imati, ako želi dobro za sebe.²⁹ Naravno, jedno takvo predviđanje može funkcionirati samo u kombinaciji sa folk psihologijom. Na osnovu principa folk psihologije iz intencionalnog stanovišta se zauzima perspektiva trećeg lica prema kojoj je jedino moguće

²⁷ On će čak u djelu Vrste umova: K razumijevanju svijesti iznijeti hijerarhiju bića, odnosno evoluciju uma koja se sastoji od četiri etape: prva etapa se sastoji od takozvanih „darvinovskih stvorenja“ (bića koja na određene situacije odgovaraju na tačno određeni način – moglo bi se čak reći mehanički, poput robota), druga etapa je podvrsta darvinovskih bića „skinerovska stvorenja“ (po uzoru na istraživanja uvjetovanja životinja Burrhusa F. Skinnera; koja funkcionišu po mehanizmu „uvjetovanja“ ili sistema pokušaja i pogreški tj. „ugoda“ i „boli“ ili „neugoda“), treća etapa su tzv. „poperovska stvorenja“ (naziv dobiven po Karlu Popperu koji je istraživao te karakteristike; koja imaju minimalni nivo pamćenja tj. „prepoznavanja“ i zaobilaženja opasnosti) i četvrta etapa koja započinje kada poperovska stvorenja razviju sposobnost predstavljanja i počnu ih ujedinjavati sa drugim jedinkama u „kulturu“ koja će u nekom trenutku početi uključivati običaje i jezik - tzv. „gregorijevskim stvorenjima“ (prema Richardu L. Gregoryju koji je govorio o jeziku kao umskom oruđu). Četvrtoj skupini svorenja pripadaju ljudi.

²⁸ Iako u svakodnevnim situacijama (zbog navike korištenja) pridavanje uvjerenja izgleda vrlo objektivno i jednostavno, ono zahtijeva da oni koji ga pridaju nekome budu sposobni za empatiju i određeni oblik hermeneutike i fenomenološke analize. To je, ponovo, nešto što radimo nesvjesno i po automatizmu.

²⁹ Za to se veže R. Nozickov misaoni eksperiment marsovca u kojem Marsovci tvrde da im ne treba intencionalno stanovište jer oni već znaju sve moguće verzije vjeorvanja ljudi sa Zemlje. No, Dennett se s tim ne slaže ističući da bi Marsovci ako nas ne bi vidjeli kao intencionalne sisteme propustili obrasce ponašanja koji se mogu vidjeti samo iz intencionalnog stanovišta kao nešto sasvim objektivno.

konstruirati predviđanja. Jedino iz te perspektive je moguće govoriti o eventualnim pogreškama. Iako se uvjerenja po sebi, zbog svoje subjektivnosti, uzimaju za istinita ipak je moguće da dođe do pogreške u vjerovanju.³⁰ U slučajevima pogrešnog uvjerenja, radi se naprosto o anomalijama koje se naprosto dese, i nemaju smisao koji, prema Dennettovom mišljenju, intencionalnost može ili treba objasniti.³¹

„Postoje okolnosti pod kojima ljudi griješe pri onome što rade i kako to rade. Nije da oni govore neistinu u tim eksperimentalnim situacijama, već oni konfabuliraju; oni ispunjavaju praznine, nagađaju, spekuliraju, zamjenjuju teoretiziranje za promatranje.“
(Dennett, 1991, 94)

Okruženje i okolnosti u kojima se nalazimo (kulturološko i društveno okruženje, uporaba jezika i teorija mima koju je Dennett preuzeo od Dawkinsa) nam daju osnov da možemo vjerovati intencionalnom pretpostavljanju. Čak i evolucija na koju se Dennett često poziva je tako dokazala.³²

Postoje različiti intencionalni sistemi na koje treba obratiti pažnju kako objašnjenje intencionalnog stanovišta ne bi ostalo na površnom nivou razumijevanja samo jednog sistema sa jednom specifičnom unutarnjom građom. Razmotrimo primjere termostata³³ i H. Putnamov misaoni eksperiment Zemlje blizanke.³⁴ Dennett oba primjera navodi kako bi pokazao da funkcionalno i gradivno najrazličitiji sistemi mogu imati funkcionalno intencionalno stanovište. Na tragu toga, on će govoriti o mentalnom jeziku i razlici općih i pojedinačnih uvjerenja kako bi pokazao da su strukturni elementi manje bitni od same sposobnosti predviđanja i pretpostavljanja. Time želi dokazati da intencionalni sistem ne čini struktura tog sistema, već sposobnost da nešto intencionalno pretpostavi. Evolucija je napravila ljudska

³⁰ Dennett to objašnjava na misaonom primjeru dječaka koji prodaje limunadu i kupcu vrati pogrešan kusur, iako mu je naglašeno koliki iznos treba vratiti.

³¹ Dennett, D. (1998): *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: The MIT Press. Str. 87

³² To uvjerenje će dijeliti i Davidson, koji smatra da se uvjerenja i želje ne mogu pridavati, ukoliko ne postoje druga uvjerenja i želje sa kojima su koherentna, a koja su proizvod konzistencije ponašanja. Tek iz njihovog mjesta u općoj strukturi mogu poizaći propozicionalni stavovi.

³³ Na primjer, niskom termostatu ne možemo pridati uvjerenja o tome da li želi da prostorija bude topla ili hladna, ali možemo reći da njegovi kontrolni mehanizmi funkcioniraju na principu inputa i outputa koje on mehanički „tumači.“

³⁴ H. Putnam u misaonom eksperimentu Zemlje blizanke pretpostavlja dvije identične planete Zemlje, sa identičnim ljudima i društvenom i životnom organizacijom, sa jednom jedinom razlikom a to je da na planeti blizanki ne postoji voda nego kemijska supstanca slična vodi koju se kraće naziva XYZ. Postavlja se pitanja, kada blizanac sa Zemlje i blizanac sa Zemlje blizanke referiraju na vodu, misle li na istu stvar? Dennettov odgovor na to pitanje se svodi na oduzimanje strukturne vrijednosti referencijalnom stavi u stavljanje pažnje na intenciju, tj. na interpretativnu vrijednost za blizance.

bića racionalnima i sposobnima da imaju neka uvjerenja, i ona sama nam dokazuje svoj uspjeh.³⁵

Kao jedan od osnovnih razloga za funkcioniranje intencionalnosti, Dennett predlaže kodirani univerzalni jezik mišljenja (mentalni jezik). Jedan takav jezik je navodno upravljen određenim principima predstavljanja nalik ljudskom jeziku. Ma koliko komunikacija bila nužna za prenošenje ideja pomoću kojih će se formirati mišljenja i uvjerenja, s druge strane je toliko i podložna falibilnosti. Stanovište o mentalnom jeziku je opće prihvaćeno naprosto zato što trenutno nema boljeg objašnjenja. No, sam Dennett ni to općevažće prihvatanje ne uzima sa sigurnošću već ga ispituje u skladu sa intencionalnom strategijom.

2.3. Uloga mentalnog vokabulara

Jezička sredina nas prisiljava da vokalizujemo želje putem verbalnih izraza. Jezik nam omogućuje da formuliramo pojedinačne želje, ali nas isto tako prisiljava da pod određenim uvjetima govorimo ono što možda ne mislimo posredno, kako bismo neposredno izrazili neku želju. Zato je često moguće pomisliti da su uvjerenja i želje nalik rečenicama smještenim u glavi tj. doći do izjednačavanja riječi i uvjerenja, jezika i mišljenja. No, mogu li se propozicije zamijeniti „rečenicama u glavi?“

Mentalni jezik funkcionira tako da se čini da su rečenice koje se njime izriču zapravo propozicije u koje vjerujemo s obzirom na naše mjesto u svijetu. Koncept mentalnog jezika se svodi na to da se za misao o nečemu mora stvoriti mreža informacija u čijim se poveznicama nalazi struktura sintakse, ali navodno i sama svijest. Rečeničke i ne rečeničke predstave u tom slučaju imaju ulogu davanja sadržaja kojim mozak upravlja beskonačno - predstavljajući konačan broj stvari (koje može predstaviti).

Dennett se ne slaže u potpunosti sa idejom mentalnog jezika jer smatra da takvi rečenički modeli ne vode do plauzibilnih hipoteza o funkcioniranju svijesti koje bi se mogle testirati, jer se na njih trenutno ne može nikako odgovoriti zbog previše nepoznatih elemenata.³⁶ On ističe da konekcionizam trenutno pokušava biti alternativa mentalnom jeziku jer se sastoji od malo drugačijih mreža informacija, koje on smatra pogodnijima jer:

³⁵ Davidson će, također, smatrati da treba prihvatiti ograničenja u odnosu na vrstu, veličinu pogreške ili lošega mišljenja koje možemo pridati drugima i da uvijek treba preispitati kako ta osoba razumijeva i vlada konceptima uvjerenja i želja. Kako bismo čovjeka zaista zamišljali kao racionalnu životinju, moramo imati što bolje utvrđene veze između mentalnog i fizičkog.

³⁶ Šta je nepoznato

1. Ne pretpostavlja propozicije sa tačno određenim položajem u svijesti
2. Nema središnjeg upravljanja, nego se elementi međusobno natječu
3. Nema kompleksnog prijenosa informacija između elemenata
4. Oslanja se na statistička svojstva za postizanje rezultata
5. Nema pred-određenog „ispravnog“ dogovora već funkcioniра na principu pokušaja i pogreški.³⁷

Takvi modeli su još uvijek primjenjivi na kompjutere gdje se vrši komunikacija među jedinicama sa tačno određenom funkcijom.

„Može li svakodnevni jezik uvjerenja, željenja, očekivanja, prepoznavanja, razumijevanja i slično također služiti kao prikladno strogi apstraktni jezik putem kojeg se trebaju opisati kognitivne kompetencije? Može. Usvajanje intencionalnog stanovišta je riskantno – ono ide pod ruku sa još uvijek neprecizno opisanim konceptom informacije – onime što se često naziva semantičkom informacijom.“
(Dennett, 1998, 238)

Dennett će razjasniti da ta je informacija prevedena u kontekst uvjerenja, želja i drugih stanja i činjenja ono što se naziva intencionalnim.

Najbolji argument za jezik mišljenja tvrdi da cijeli sistem mora biti sposoban za virtuelno naograničen kapacitet razlikovanja među jedinicama i zasnivanje ponašanja na osobinama tih razlikovanja. Dennett zaključuje da samo prirodni jezik ostaje jedini u stanju za takvo neograničeno i jasno predstavljanje.

„Hipoteza jezika mišljenja ne negira očitu činjenicu da mi često imamo rečenice i fraze prirodnog jezika koje nam paradiraju glavama. Ona tvrdi da iza stvaranja rečenica prirodnog jezika (u glavi ili javno) stoje rečenice mnogo fundamentalnijeg, ne naučenog jezika.“ (Dennett, 1998, 112)

Prirodni jezik nam zajedno s racionalnošću pomaže da razumijemo i činimo smislenima izraze koji mogu sadržavati greške u komunikaciji. U tome nam pomaže i kontekstualizacija tj. smještanje izraza u društveni kontekst i kontekst onoga što očekujemo da čujemo, i očekujemo da neki izraz znači. Na primjer, mi ćemo bez problema razumjeti neki tok riječi koji naizgled nema smisla i složiti ga u rečenicu koja ima značenje: „Sada se tačka

³⁷ Isto str. 227

kreće s lesna na dijevo.“ ili „Mogul pretesnut dugme ljevom?“³⁸ To su situacije na koje odgovaramo iz folk psihologije i intencionalno – nesvjesno i po navici.

S druge strane, postulirani jezik mišljenja prati ono što Dennett naziva srednjim putem interpretacije koji nije ni sintaksički ni semantički. Jedan od osnovnih problema koje Dennett ističe je to što je „uvjerenje“ tehnički termin za propozicionalne stavove, zbog čega postoje nekompatibilne doktrine o propozicijama. Kako bi objasnio posrednički odnos sintakse i semantike, i propitao šta stoji iza tog posredovanja, Dennett govori o pojmovnom svijetu. Na mjesto značenja jezičkih izraza dolazi pitanje ljudskog kapaciteta da vrši interpretira govorne činove dok istovremeno upravlja uvjerenjima za koja smatra da se odnose na svjesno iskustvo (gore pomenuto davanje smisla pomoću prirodnog jezika). Kako bi razjasnio problem jezika mišljenja i problem propozicija, on ih povezuje s heterofenomenologijom.

2.4. Uloga pojmovnog svijeta

Uvođenjem pojmovnog svijeta u psihologiju pojmovnog stava³⁹ želi se pokazati da se može imati isti pojmovni stav o nečemu iako se služi različitim propozicijama.⁴⁰ Pojmovni svijet je izmišljeni svijet konstituiran u umu - umom ili iskustvom činioca. Takav jedan svijet je smišljen kako bi pomogao određenju psiholoških stanja činioca, pa se stoga u pojmovnom svijetu nalaze svi objekti i događaji u koje činioc vjeruje.

„Pojmovni svijet treba smatrati kao jednu vrstu fikcionalnog svijeta koji je smislio teoretičar, posmatrač iz trećeg lica, kako bi okarakterizirao usko-psihološko stanje subjekta.“ (Dennett, 1998, 153)

Neki objekti takvog svijeta se slažu sa objektima realnog svijeta, a neki ne (npr. Zlatna planina).

³⁸ Dennett, D. (1991): *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books/Little Brown and Company. Str. 73

³⁹ Tako je Putam nazvao taj srednji put.

⁴⁰ Time se objašnjava referencija blizanaca na vodu sa dvije različite Zemlje.

„Stvarni svijet sadrži mnoge stvari i događaje koji nemaju duplikate u subjektima pojmovnog svijeta, a pojmovni svijet naivnih ili zbunjenih ili ontološki rasipničke subjekte može sadržavati pojmovne objekte bez duplikata u stvarnome svijetu.“
(Dennett, 1998, 153)

Javlja se problem referencije za prazne pojmove i nepostojeće entitete. Dennett ističe da nas po prirodi privlači stanovište da sadržaji našeg mišljenja i uvjerenja moraju biti određeni sa isključivim „da“ ili „ne,“ ali da ipak postoje slučajevi praznih pitanja koja ne mogu imati odgovor. No, i u slučajevima halucijacija, iluzija, zabluda, gubitku pamćenja ili namjernoj prevari mišljenje koje je nastalo kao neistina se ipak dalje razvija kao i svako drugo. Kako bi se pronašlo koje je mišljenje neistinito treba pratiti put argumentiranja iz vjerovanja koja su već pridana. Dennett prati Brentanovu definiciju pojmovnog svijeta kao modela unutarnjih predstava, koji se ne sastoji od predstava već predstavnika. Time se ne predstavlja „svijet u nama,“ nego svijet „u kojem živimo.“ Kako bi pojasnio odnos vanjskog i unutarnjeg svijeta i formiranja uvjerenja o njima, Dennett navodi primjere dvojnika (blizanca) sa Zemlje blizanke i Shakey-eve pizzerije.

Ponovimo, u eksperimentu Zemlje blizanke mi zamišljamo skoro pa savršenu repliku planete i svih ljudi koji je nastanjuju. Ako bismo uzeli jednog čovjeka sa Zemlje i tog „istog“ sa Zemlje blizanke, i ako bismo ih zamijenili na način da se odjednom samo probude na drugoj planeti, bez znanja da su zamijenjeni, bi li referirajući na stvari na koje misle da referiraju i dalje referirali to što misle da referiraju? To jeste, ako bi jedan mislio o svojoj supruzi Susan, bi li to bila ta supruga koja je pored njega ili supruga koja je na drugoj planeti.⁴¹ Dennett često naglašava da unutarnja organizacija intencionalnih sistema ne daje osnov za razumijevanje cjelokupnog funkcioniranja organizma/bića, već samo njegovo ponašanje. U tom slučaju se i već postojeće može ponovno koristiti, mijenjati i prilagođavati, sve dok se inencionalna uvjerenja podudaraju sa datom okolinom. Svijet i subjektivno iskustvo egzistiraju kao komplet funkcija i ideja. On će to dokazivati i suprotstavljajući se Chalmersovom prigovoru zombija, konstruirajući „zimboe“ čime još jednom želi pokazati da svijest i mentalni događaji ne ovise o unutarnjim strukturama.⁴²

⁴¹ Dennett, D. (1998): *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: The MIT Press, str.166

⁴² Dennett, D. (1995): *Darwin's Dangerous Idea, Evolution and The Meaning of Life*. London: Penguin Books

Drugi primjer se odnosi na situaciju iz Shakey-eve pizzerije. U Shakeyevu pizzeriju u Costa Mesi su ušla tri muškarca Tom, Dick i Harry. Dok je tom otišao u toalet Dick i Harry su htjeli da se našale pa su mu u piće ubacili tabletu za spavanje. Kada je zaspao odnijeli su ga zajedno sa hranom u drugu identično namještenu pizzeriju u Westwood Villageu. Kada se Tom probudio priznao im je da je protivno svojoj naravi te večeri na vratima posljednjeg WC-a na lijevoj strani urezao svoje inicijale. Dick i Harry su tu priliku iskoristili da se s njime oklade da to nije učinio. Odlučili su da Tom na papir napiše tačno šta je uradio i od toga je ovisilo hoće li dobiti okladu ili ne. Naime, da je Tom napisao: „Kladim se u 5\$ da su na vratima zadnjeg WC-a u muškom WC-u u Costa Mesi napisani moji inicijali“ to bi nosilo sasvim različito značenje od „Kladim se u \$5 da su moji inicijali na vratima zadnjeg wca pizzerije u kojoj sada trenutno sjedimo.“ Tom je napisao drugu verziju iskaza, i tako je izgubio opkladu.⁴³ Ponovo govorimo o problemu referencije na stvari koje se nalaze realno u svijetu oko nas. Dennett ovime želi pokazati da nije bitno samo šta je sadržaj mišljenja i kako mislimo, i kako to mišljenje izražavamo. Toma je, u ovom slučaju, novca koštala naizgled rečenička konstrukcija, ali zapravo nam je htio pokazati kako ono što se misli i ono kako se to mišljenje izgovara često imaju sasvim oprečne rezultate za sugovornike i slušaoce. Dakle, još uvijek govorimo o intencionalnoj vrijednosti propozicija. Vidimo da ni referencija, ni intencionalnost ne mogu biti isto određene u svim slučajevima. Važno je spomenuti da Dennett intencionalnost razumijeva dosta opširnije od ograničavajućih definicija različitih uvjerenja i sintaksičkih i semantičkih određenja. On će to i pokazati, ali tek nakon što svaki problem iznese u potpunosti onako kako ga vidi znanost.

2.5. Semantika i intencionalno stanovište

Veza propozicija i intencionalnih stavova

Jedno od glavnih pitanja koje vodi Dennetta je: Zašto treba ustrajati u mišljenju da ima jedinstvenih stvarnih sadržaja psiholoških stanja, jedinstvenih dobro udruženih dijelova semantičke informacije?

Uvjerenja i želje su propozicionalni stavovi, i stoga su brojni i različiti kao i propozicije. Nema opće prihvaćene interpretacije propozicionalnih stavova, ali tri glavna stanovišta glase:

⁴³ Isto. Str. 169

1. Propozicije liče rečenicama
2. Propozicije su skupovi mogućih svjetova.
3. Propozicije su nešto kao zbirke objekata i svojstava koji odgovaraju rečenicama i činjenicama u svijetu (korespondencija).⁴⁴

Dennett želi dokazati da za intencionalnu strategiju nije bitna struktura nego tumačenje, pa stoga skicira srednji put između propozicionalnih stavova i rečeničkih stavova koji nije ni čisto sintaktički, ni potpuno semantički jer uključuje prethodno spomenuti fiktivni pojmovni svijet subjekta. Osnovni problem propozicija je to što ih se veže uz psihologiju, i uz tvrdnju da one indirektno i otprilike mjere psihička stanja. Dennett smatra da je to ograničavajuće stanovište i da se prema propozicijama treba odnositi kao prema približnostima koje su naprosto sistematski nesposobne da budu precizne. Propozicije su mentalni izrazi – potpuno unutarnja dešavanja čiji identitet ne ovisi ni o čemu osim njihovim intrinzičnim svojstvima. Istovremeno ovi mentalni izrazi nisu naprosto rečenice, prosti sintaktički objekti. Uprkos tome, jedina pogodna alternativa propozicijama bi bile vokalizirane ili napisane rečenice prirodnog jezika.

„Rečenice treba prije svega razumjeti kao sintaktički individuirane objekte – kao nizove simbola određenih oblika. To je prosječno zapažanje o rečenicama koje su tako individuirane da tokeni pojedinačnih rečeničkih oblika mogu izražavati različite propozicije ovisno o kontekstu.“ (Dennett, 1998, 131)

Rečenice mentalnog jezika se posmatraju kao unutarnje kopije propozicija do kojih dolazimo iz uvjerenja o našem mjestu u svijetu. Dennett smatra da je prava sintaksa i struktura sistema je u linkovima i kutijama sa zapisima. Tačnije, rečenice mentalnog jezika formiramo tako što pomoću različitih poveznica iz mentalnih kutija sa zapisima svih mogućih općih i pojedinačnih izraza, izvlačimo one koji su nam u tom trenutku potrebni. Kompjuterski jezici su dizajnirani tako da njihovi opisi, pravilno uneseni u sistem, stvaraju različite linkove ka elementima u drugim zapisima. Na sličan način se pretpostavlja funkcija mozga.

Dakle, pred nama su dvije teorije: propozicionalizam i sentencijalizam. Prema propozicionalizmu, propozicije su objekti mentalnih stavova. S druge strane, sentencijalizam drži da pridavanje uvjerenja osobe veže sa nekim jezičkim entitetima. Sentencijalizam prihvata tvrdnju propozicionalizma da su objekti svijesti javni, da ne ovise o jeziku, da su

⁴⁴ Dennett, D. (1998): The Intentional Stance. Cambridge, MA: The MIT Press . str. 117

apstraktni entiteti, ali ne priznaje da su to strukturirani entiteti. Dennett smatra da sentencijalizam branimo tako što kao zasebno empirijsko pitanje postavimo: Da li ljudi misle na istom ili na različim jezicima mišljenja?

„Bila bi teorijska nesreća otkriti da svaka osoba misli na različitom jeziku mišljenja (sa dijalektima). To bi se moglo dokazati teoretski plodno kao jedno jezičko otkriće, s obzirom na to da bismo mogli objasniti bitne razlike u kognitivnim stilovima prema višejezičkoj hipotezi.“ (Dennett, 1998, 138)

Pitanje jezika mišljenja i podudaranja mentalnih stavova kod individua će dalje biti problematizirano putem razmatranja općih i određenih izraza i uvjerenja kao preslika intencionalnog. Naposljetku, Dennett će ovo pitanje povezivati uz mogućnost komunikacije i uloge okruženja (društva i kulture) u stvaranju uvjerenja i pri upotrebi intencionalne strategije.

Opći i pojedinačni stavovi

Rečenice koje pridaju intencionalna stanja su idiomi koji izražavaju svojstvenu „referencijalnu neprozirnost.“⁴⁵ Neprozirnost referencije je pojam koji je definirao i objasnio W.O.Quine u „Riječ i predmet“⁴⁶. Problem neprozirnosti referencije se odražava u slučaju dva termina kojima se ne može izvršiti postupak *salva veritate*.⁴⁷ Ako govorimo o neprozirnosti mentalnih stanja, onda govorimo o mogućnosti da jedno uvjerenje bude istinito, a drugo lažno. Odnosno, jedna osoba može imati istinito uvjerenje o nečemu, a da pritom ne vjeruje u tome srodna uvjerenja. Glagole koji izražavaju propozicionalne stavove poput uvjerenja, namjeravanja, željenja, znanja, percipiranja, primjećivanja prisjećanja i td. izražavaju mentalni glagoli.⁴⁸ Za takve glagole je karakteristično to što su psihološki i što se upotrebljavaju onda kada stvaraju neekstenzionalne kontekste.⁴⁹ Takvi termini, koji ne dopuštaju *salva veritate*, predstavljaju ono što će Quine nazvati neprozirnim glagolima. Naime, neprozirni glagoli pomažu distinkciji između *de re* i *de dicto* stavova kod pridavanja uvjerenja. Pojednostavljeno, *de re* su „uvjerenja da“ je nešto takvo i takvo, a *de dicto* su „uvjerenja o“ nečemu takvom i takvom.⁵⁰

⁴⁵ Referential opacity, str. 240

⁴⁶ Quine, W.W.O. (1999): Riječ i predmet. Zagreb: Kruzak. Str. 156

⁴⁷ Može ih se zamijeniti nekom drugom rečenicom, a da pri zaključak zadrži prvobitnu vrijednost.

⁴⁸ Donald Davidson, žontar, str 88

⁴⁹ Davidson ti naziva anomalijским monizmom.

⁵⁰ *De re* govori nešto o samoj stvari, a *de dicto* govori o onome što je rečeno.

Prema Dennettovom mišljenju, Quine svojim razlikovanjem *de re* kao racionalnih predikata i *de dicto* kao relacionih predikata pridavanja potpomaže iluziju da postoje dva različita oblika vjerovanja kao dvije vrste mentalnih fenomena, a ne samo dva načina (ili stila) pridavanja vjerovanja. U literaturi postoje dva suprotstavljena stanovišta: određeni opisi i opći opisi (specifični/posebni i opći). Kada odvojimo te dvije vrste uvjerenja (*dere* i *de dicto*) i to razlikovanje odvojimo od razlikovanja između specifičnih i općih uvjerenja, onda možemo vidjeti da mnoge tvrdnje kojima se pokušalo objasniti *de re* uvjerenje prelaze preko svoje granice i ne uspijevaju razlikovati posebnu vrstu uvjerenja. Dakle, Dennett tvrdi da je *de re* uvjerenje nemoguće, jer je bitno razumijevanje poruke, a ne razumijevanje njene formalne strukture. Lako je uvidjeti i da se mnoge tvrdnje koje su bile poticane u svrhu karakteriziranja *de re* uvjerenja mogu primijeniti na mnoga druga uvjerenja čime otežavaju razlikovanje posebnih oblika vjerovanja.⁵¹

Određeni i opći opisi se doista razlikuju u logičkoj formi, ali Dennett insistira na tome da su i Rusellovi određeni opisi⁵² zapravo opći, i da se stvara još jedna kategorija pojedinačnih uvjerenja koja su više fokusirana na svoje objekte. Dakle, Dennett smatra da je razlika između općih i posebnih uvjerenja je samo prividna.

Neke stvari u svijetu mogu postati objekti naših intencionalnih stavova. U prošlom potpoglavlju su spomenuti „tokeni pojedinačnih rečeničkih oblika.“ Tokeni su pojedinačni i konkretni slučajevi ili primjeri tipova neke stvari (ono što će u nekim teorijama biti nazvano *qualia*). Dakle tipovi su opće, apstraktne i jedinstvene vrste stvari. Različiti tokeni u jeziku i pridavanju uvjerenja mogu imati različita značenja. Osobinu izraza da znači nešto, odnosno, njegovu referenciju postavlja jezička konvencija koja određuje i sadržaj izraza u svakom njegovom kontekstu. Specifično za tokene je to što moraju biti na funkcionalno i relevantno sličnim mjestima. To znači da moramo dijeliti jezik mišljenja da bismo vjerovali istu stvar. Uprkos tome ista stvar ne znači istu propoziciju. Ako uzmemo u obzir da svako iskustvo zahtijeva nešto unutarne, apstraktno i opće, kako onda možemo biti sigurni da dijelimo jezik mišljenja i da vidimo isto?

„Vizuelna iskustva imaju *qualia*-e koje su epifenomenalne kao „sporedna pojava ili simptom.“ U procesima osjećanja ili mišljenja oni su nefunkcionalni (kao što je vaša sjena kada si spremate šoljicu čaja) i nemaju nikakvih efekata u fizičkom svijetu.“
(Dennett, 1991, 401)

⁵¹ Dennett, D. (1998): *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: The MIT Press, str. 186

⁵² Denotirajući izrazi.

Quine je pokušao problem epifenomenalnog i problem nerazumijevanja referencije približiti misaonim eksperimentom radikalnog prevođenja.⁵³ U eksperimentu je osmišljen događaj lingviste koji u izvjesnom domorodačkom okruženju pokušava prevesti jezik kojim se taj narod služi, a koji je lingvistu sasvim nepoznat i ne liči ni jednom jeziku koji on već poznaje. Quineov krajnji cilj je pokazati mogućnost radikalnog ili potpunog prevođenja. S time se ne slažu ni Donald Davidson, ni Dennett.⁵⁴ Dennett smatra da razlog zašto nema radikalnog prevođenja nije u tome što imamo samo jedno „pravo značenje“ u glavi, već zato što nas kriptografi uvjeravaju da je to neznatna briga. Intencionalna interpretacija gotovo uvijek dolazi do jedne posljednje interpretacije. Ali ako zamislimo katastrofalni slučaj, u kojem alternativne interpretacije prežive, onda možemo otkriti da nema dubljih činjenica na osnovu kojih bi se procijenilo ko je u pravu.⁵⁵ Dennett će u Intencionalnim pumpama doći do zaključka da je posao mozga da oblikuje budućnost u formi anticipacija/predviđanja o stvarima u svijetu, odnosno, da naprosto bude semantička mašina.⁵⁶

2.6. Utjecaj etologije na formiranje principa intencionalnosti

Kada je riječ o kompleksnijim bićima i artefaktima, čije ponašanje ne ovisi u potpunosti od nas (kao što su životinje i roboti), onda ono često za njih može imati značenje koje mi ne možemo razumjeti. Težnja za „dobrim za sebe“ je prisutna u svim oblicima živih, ali i artifičnih objekata intencionalnosti i Dennett smatra da mi ne trebamo tražiti odgovor na pitanje je li ta težnja prirodna ili artifična – dovoljno je da postoji. Zato je teorija intencionalnosti onako kako je on definira neutralna. No, Dennett je ipak definirao nekoliko redova intencionalnih sistema pod kojima se definira kakvi sistemi su sposobni za intencionalno stanovište.⁵⁷ Redovi intencionalnih sistema polaze od prvog i najjednostavnijeg ka kompleksnijim. Intencionalni sistemi prvog reda su sistemi čije je ponašanje predvidljivo dodavanjem (jednostavnih) vjerovanja i želja, odnosno koji imaju jednostavna vjerovanja i želje. Na primjer, biljka „želi“ da preživi pa će rasti u smjeru iz kojeg dolazi svjetlost.

⁵³ Quine, W.W.O. (1999): Riječ i predmet. Zagreb: Kruzak. Str. 29

⁵⁴ Davidson smatra da neodređenost značenja ili prijevoda označava činjenicu da određene distinkcije za koje se bori dokazati nisu značajne. On smatra da neodređenost postoji onda kada ostaju otvoreni alternativni putevi tumačenja nekih dokaza.

⁵⁵ Dennett, D. (2013): Intuition Pumps And Other Tools for Thinking. New York: W.W. Norton & Company. Str. 152

⁵⁶ Isto. 158

⁵⁷ Dennett, Daniel C. The Intentional Stance. A Bradford Book. The MIT Press. London, 1998. str. 243.

Intencionalni sistemi drugog reda su sistemi koji imaju vjerovanje o vjerovanju, to jeste vjerovanje o želji, to jeste želju o vjerovanju. Na primjer, čovjek vjeruje da je na stolici zmija, jer mu se učinilo da je na stolici zmija. Kompleksnost uvjerenja napreduje sve do intencionalnih sistema petog reda gdje govorimo o biću koje se ponaša tako da ispunjava očekivanje o svome ponašanju onako kako se od njega očekuje. Na primjer, ako se dva miša u kontroliranim uvjetima bore za istu hranu i ispostavi se da jedan od njih ne želi hranu za koju se očekuje da se on bori. U tom slučaju znanstvenici će se truditi odgonetnuti intenciju koja može stajati iza toga.

Dennett razmatra slučaj rigidnog adaptacionizma u kognitivnoj etologiji⁵⁸ gdje se došlo do zaključka da neki naizgled funkcionalni aspekti nekog organizma mogu biti slučajne posljedice nekih drugih odlika razvoja ili namjene.⁵⁹ Najčešći primjer koji etologija i psihologija u ovom kontekstu razmatraju jesu afrički vervet majmuni. Nekada nije dovoljno samo prepoznati ponašanje i prihvatiti ga kao potvrdu postojanja određenih neuropsiholoških obrazaca koji su prethodno pretpostavljeni.⁶⁰ Vervet majmuni su specifični zato što se posmatranjem i eksperimentima utvrdilo da su u stanju formirati neku vrstu društva i da imaju neku vrstu jezika u kojem se razlikuju glasanja za različite vrste opasnosti i obavještenja. Naravno, neizbježno je utvrditi kakva je to vrsta jezika, je li povezana s nekom vrstom mišljenja i kakve su njihove kognitivne mogućnosti, i naposljetku: Imaju li intencionalnost? Kako bi lakše došao do odgovora, on postavlja u hijerarhiju redova intencionalnosti, uzimajući za primjer jedno od primijećenih ponašanja jednog para majmuna. Radi se o dva majmuna, Tomu i Samu, od kojih jedan (Tom) daje drugome (Samu) alarm za upozorenje da je u blizini leopard.⁶¹ To je objašnjeno putem nekoliko stupnjeva pretpostavki:

1. Tom želi izazvati da Sam otrči u šumu (proizvedeći zvukove koji će ga uplašiti)
2. Tom želi da Sam vjeruje da je u blizini leopard, i da treba otrčati u šumu.
3. Tom želi da Sam vjeruje da Tom želi da Sam otrči u šumu.

⁵⁸ Znanost koja proučava životinjsko ponašanje uglavnom u prirodnim uvjetima i smatra ga adaptivnom osobinom.

⁵⁹ To je tzv. panglosijska paradigma (Panglossian paradigm). Kao jedan od najpoznatijih primjera jesu lukove kupole basilike sv. Marka u Veneciji koji naizgled podupiru kupolu, a zapravo služe samo za ukras.

⁶⁰ Dennett se poziva na Quine-ovu tezu strogog prijevoda (radical translation) kojom on tvrdi da uvijek mora biti moguće napraviti priručnike za prijevod, sa dokazima o tome prijevodu, za bilo koji jezik. Dennett smatra da se time gubi na jedinstvenosti mentalnih stanja i da ih se stavlja u okvire kognitivizma, koji on izričito odbija.

⁶¹ To su zapravo Fodorovi primjeri za dokazivanje tzv. „intencionalnog realizma“ kojim on želi pokazati prirodni, umski izvor folk psihologije, koja prema njegovom mišljenju naprosto izražava ono što je u svijesti. Dennett se ne slaže s tom tvrdnjom i to dokazuje u svojim primjerima.

4. Tom želi da Sam uvidi da Tom želi da mu Sam povjeruje da je u blizini leopard, da je u blizini mesojed, da je u blizini četveronoga životinja, da je u blizini živa velika životinja.
5. Tom želi da Sam uvidi da Tom želi da mu Sam povjeruje da je u blizini leopard, da treba otrčati u šumu.⁶²

Iako verveti imaju širok način sporazumijevanja, Dennett smatra da ih ipak ne možemo smatrati dobrim kandidatima za intencionalnost četvrtog reda jer bi to uključivalo društvo u kojem su mogući ironija, metafora, prepričavanje i dočaravanje.⁶³ Intencionalno stanovište nam tako govori o načinima na koje stvari u svijetu trebaju biti predstavljene kako bi ih intencionalni sistem primio i koristio.

„Ništa neće iskazivati niti naizgled racionalne obrasce u bilo kad ili na bilo koji način, ako prethodno nije za to dizajnirano – bilo to prirodnim odabirom, ili nečime što je prirodni odabir dizajnirao... Nema slučajnosti koje su naizgled koherentne i racionalne, a da to ne duguju nekom ishodišnom sistemu raspoređivanja.“ (Ross, 2000, 60)

Razmotrimo još dva primjera: Marsovska marioneta (*The Martian Marionette*, Peacocke, 1983) i Stol za posmatranje (*The Giant Lookup Table*). U prvom slučaju (Marsovske marionete) pretpostavljen je činioc koji je prošao test intencionalnog stanovišta, ali je kasnije dokazano da je ispunjen radio prijenosnicima i da su svako predviđeno vjerovanje i želja uzrokovani nekim Marsovskim kompjuterskim programom koji bi to beživotno tijelo činio radijski kontroliranom lutkom. Samim tim, lutka ima ograničen broj kondicionala koji određuju tipično ljudsko ponašanje pod određenim uvjetima, onako kako bi se ljudi ponašali.

U drugom slučaju činioc je položio Turingov test i ispostavilo se da je zapravo riječ o kompjuteru koji ima samo ogromni stol za pretraživanje na kojem se nalaze svi mogući kratki, inteligentni razgovori složeni abecednim redom. Jedini pokretni dio takvog uređaja je abecedna tražilica koja pronade idući potez igre razgovora i na tome ga problematizuje. Autori zamijeraju da iako je takav činioc vrlo predvidljiv iz intencionalnog stanovišta, to ipak nije pravi vjerovalac.

⁶² Dennett će navesti i mogućnost intencionalnosti nultog reda koja zapravo nije intencionalnost nego samo oblik ponašanja koji nema nikakve karakteristike mentalnog, inteligencije, komunikacije.

⁶³ Dennett, D. (1998): *The Intentional Stance*. Cambridge, MA: The MIT Press. Str. 247

Ko je u ovim slučajevima intencionalni činilac i koje je realno mjesto intencionalnosti (je li ona u umu ili je naprosto dio vanjskog ponašanja)? U slučaju marionete, Dennett smatra je ispravno pripisivati želje i uvjerenja osobi čije je tijelo hirurški ispitano, iako njen silikonski mozak može biti na ne-tradicionalnom mjestu. To naprosto znači da ako je iza činioca nekoliko pseudo-činioca koji ga kontroliraju, onda je sam program najbolji kandidat za intencionalni sistem koji predviđamo i objašnjavamo.⁶⁴ Dennett ističe da višestruki raspored uma mora biti posmatran putem sistema koji procesuiru informacije sa mnogo dijelova.⁶⁵

U slučaju stola za posmatranje, teorijski je zaključeno da bi se moralo raditi o kompjuterskoj memoriji koja bi bila veća od vidljivog svemira i koja bi radila brže od svjetlosti. Ali što se stvarima pridaje više osobina koje se protive zakonima fizike, tim se stvara više mogućnosti za mane i pogreške. Dennett vrlo isključivo tvrdi da produkti u prirodi jesu izvanredni, ali da ono što njih stvara nema inteligencije. Bilo koji inteligentni projekt koji se istraživao ili se istražuje (uključujući i sto za posmatranje), je ili ručno napravljen od neke druge inteligencije ili produkt beskonačno mnogo grešaka prirodnoga odabira.⁶⁶ U svijetu, jedini način da se ima toliko šarolikih izazova intencionalnosti, jeste da ih se generira iz ograničene zalihe već djelimično određenih (namijenjenih) komponenti.

Iz do sada navedenoga se potvrđuje da su intencionalni sistemi neutralan način obuhvaćanja kognitivnih nadležnosti različitih organizama (i drugih činioca) bez pridržavanja neke specifične hipoteze o unutarnjim strukturama (u kontekstu nadležnosti). Iz toga Dennett dokazuje zašto unutarnje strukture nisu bitne osvrćući se na prigovore koji se toga tiču, ali i ističe da je traženje suštine vjerovanja prirodna reakcija, ali da nije jasno kako su vjerovanja podsvjesno predstavljena.

Dennett smatra da se s vremenom problem izokrenuo kako bi se prepoznalo da su stvarni slučajevi zapravo ograničavajući slučajevi, ekstremi, zajednički obrasci.

⁶⁴ U biti nije bitno sta i kako radi nego radi li efikasno tj. koliko su rezultati predviđanja pouzdani i u skladu sa „živim bićima“.

⁶⁵ Robert Nozick je postavio pitanje: Šta ako bića sa Marsa, obdarena superiornijom inteligencijom, nemaju uopće potrebu za intencionalnim stanovištem već mogu predvidjeti ponašanja svih pojedinaca sa kojima se susretnu? Prestajemo li u tom slučaju mi, koje oni posmatraju, biti pravi vjerovaoci (kao što je to obični termostat jednom inženjeru); kakav postaje naš status? Tamo gdje postoje inteligentna bića, postoje uzorci ponašanja koji trebaju biti opisani, a ako Marsovci kojim slučajem posmatraju, teoretiziraju, predviđaju i komuniciraju, umjesto samog računanja – onda se i oni sami trebaju smatrati intencionalnim sistemima. U suprotnom se, prema njegovom mišljenju, ne može reći da su oni inteligentna bića. U *Brainstorms*, Dennett ističe da bi tom analogijom, čak i bića sa drugih planeta s nama dijelila vjerovanje u logičke istine, kao i intencionalne stavove.

⁶⁶ Kad se radi i o artifičijelnim inteligencijama, inteligentnim se uzima njihov tvorac i na njega se odnosi intencionalno stanovište – slučaj Marsovca, iako on negira važnost unutarnje strukture ipak daje taj odgovor.

2.7. Zaključak

U prethodnom izlaganju je iznesen osnov intencionalnog stanovišta Daniela Dennetta. Objasnjena je povezanost intencionalnosti i folk psihologije koje se međusobno uvjetuju i jedna drugu čine nužnom. Iz stanovišta folk psihologije mi zauzimamo stanovište trećeg lica koje nam omogućava da činioce intencionalno posmatramo kao racionalne tako što im pridajemo želje i uvjerenja koje oni trebaju imati ako žele „za sebe dobro.“ Takvo jedno objašnjenje čini osnov teorije intencionalnosti koju Dennett nadograđuje razmatranjem uvjerenja, njihove povezanosti sa mentalnim jezikom i pojmovnim svijetom, ali i semantikom. Razlikovanje fizičkog, stanovišta funkcije i intencionalnog stanovišta samo naglašava bitnost svakodnevne primjere intencionalnosti. Intencionalno stanovište se pokazuje jedinom (prediktivnom) strategijom objašnjavanja ponašanja koja može obuhvatiti kompleksne žive organizme i kompleksne artefakte, i oboma pridavati validna uvjerenja. Pridavanje uvjerenja funkcionira na principu izvođenja pretpostavki o drugima na osnovu poznavanja kulturološkog i društvenog okruženja (i jezika). Prenošnje tih ideja (mimova) omogućuje jezik. No, kako bi postojala sigurnost da je moguće da različite jedinice imaju isti način razumijevanja pojedinačnih stvari i ideja, Dennett u razmatranje uvodi ideju mentalnog jezika. Mentalni jezik čini mreža međusobno povezanih informacija koje sadržavaju strukturu sintakse, ali i neposredno čine svijest. Iako smatra da je egzistencija jednog takvog jezika vrlo upitna, on ga prihvaća u nedostatku boljeg, alternativnog objašnjenja.

Idući problem s kojim se ova teorija susreće jeste posrednički odnos sintakse i semantike, koji Dennett objašnjava egzistencijom pojmovnog svijeta. Cilj je dokazati da se može imati isti pojmovni stav o nečemu iako se služi različitim propozicijama. Pojmovni svijet je unutarnji svijet svakog pojedinca, konstruiran iskustvom i fiktivan. Ono što je u tom slučaju zajedničko i pretpostavlja se jednako jesu qualia-e, pojedinačni i konkretni slučajevi nekih ideja ili stvari. Prema tome, mi samo putem komunikacije možemo (i dalje ograničeno) smatrati da govorimo o istoj stvari, jer je pojedinačni doživljaj ipak subjektivan. Zbog toga često dolazi do grešaka u komunikaciji i nesporazuma. Zbog toga Dennett uvodi i razlikovanje između općih i pojedinačnih stavova, i de re i de dicto stavova. Naime, intencionalna stanja izražena propozicijama mogu imati oblik općih (generalnih) ili pojedinačnih (specifičnih) stavova. Ono što ih razlikuje jeste upravo element qualia-e ili tokena koji označavaju ono što je pojedinačno i konkretno u slučaju jednog općeg stava koji je apstraktan. Ono što se apstraktno je zapravo opća ideja toga što se predstavlja kao jedna instanca pojedinačnog. Prema tome, zadatak mozga tj. uma je da bude semantička mašina.

No, ipak ostaje teško govoriti o subjektivnim doživljajima. Zato Dennett u nekoliko prilika navodi primjere vervet majmuna iz Afrike, Marsovke marionete i Stola za posmatranje u cilju dokazivanja da unutarnja struktura intencionalnog sistema, radilo se o čovjeku, kompleksnijoj vrsti životinje ili artefaktu (mašini), ipak nema toliko utjecaja, koliko utječe to koliko je intencionalna strategija uspješna. Intencionalni sistem može biti bilo ko i bilo šta, sve dok se ponašanje koje izvodi može uspješno predvidjeti.

TREĆI DIO

IZVORI I KONSEKVENCE INTENCIONALNOG STANOVIŠTA

3.1. Utjecaj ideja evolucije i naturalizma na intencionalnu strategiju

Jedna od osnovnih premisa Dennettove teorije intencionalnosti je njeno zasnivanje u pojmovima i idejama teorije evolucije. Ukazano je da Dennett intencije razumije sličnima Dawkinsonovim sebičnim genima. No, on smatra da se gene ipak ne može smatrati pametnim izumiocima, jer oni po sebi ne mogu razumijevati, predstavljati i sl. Oni su naprosto korisnici dizajna tj. funkcije koja im je pretpostavljena. Pravi dizajner i stvaraoc svih (intencionalnih) bića i stvari je, kako će Dennett nazvati Majka priroda tj, dugi proces evolucije.⁶⁷

„Evolucija je dizajnirala ljudska bića da budu racionalna, da vjeruju i žele ono što trebaju željeti – činjenica da smo produkti dugog i zahtjevnog evolutivnog procesa garantira da je upotreba intencionalne strategije na nama sigurna oklada.“ (Dennett, 1998, 31)

Najfascinatnijom karakteristikom procesa evolucije smatra se sposobnost da preslikava jedna svojstva ljudskog mozga, dok druga potpuno zanemaruje. On ipak ističe da prirodni odabir djeluje bez ikakvog predviđanja i unaprijed određene svrhe, a istovremeno ima nevjerovatan senzibilitet za prepoznavanje najstinijih poveznica pri odabiranju. Evolutivni put se, prema Dennettovom mišljenju, dogodio bez nekog većeg razloga, prema uzročno-posljedičnim uvjetima. Ništa u stvaranju nije imalo svrhu, funkciju ili teleologiju sve dok mi nismo počeli različitim replikatorima pridavati interese očuvanja i opstanka (sve dok od njih pridavanjem intencija nismo stvorili sebične gene).⁶⁸ Iako je ideja da smo i mi nastali prirodnim odabirom privlačna, poznata i uglavnom u znanstvenim krugovima opće prihvaćena, poznato je da još uvijek postoje teorije koje je odbijaju (npr. kreacionistička). Dennett smatra da se to događa iz dva razloga: ako smo samo artefakti evolucije onda je naše mišljenje, ako išta znači, nešto o čemu kao mislioci toga mišljenja nemamo autoritet, nešto čime ne vladamo; ako jesmo samo artefakti, onda ne da nemamo zagarantovan privilegovan pristup značenju stvari o kojima mislimo, nego one nemaju nekog dubljeg značenja.

„Nekada je funkcionalna interpretacija očita, ali kada nije, i kada pokušamo pročitati misao Majke prirode, nedostaje nam sadržaj za interpretaciju.“ (Dennett, 1991, 73)

⁶⁷ Neki autori taj pravac nazivaju naturalizmom. Naturalizam je filozofski nazor koji sve pojave nastoji svesti na njihove prirodne uzroke.

⁶⁸ Dennett, D. (1991): *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books/Little Brown and Company. Str. 73

Jedino što možemo, u tom slučaju, je zamijeniti ono što smo interpretirali kao intencije i svrhe sa intencijama i svrhama prirodnog odabira i u tom kontekstu, iz te sheme pokušati razumjeti šta znači koji znak, signal ili stanje. Mi ne možemo pripisati intencionalna stanja bez razmišljanja o tome šta je evolucijom, takoreći isplanirano. Ako se vratimo na Brentanovo razumijevanje intencionalnosti kao oznake mentalnog, a Darwin svojom teorijom uklanja umu njegovo biološko porijeklo, kako onda možemo (prema Dawkinsonovom pitanju) misliti o prirodnom odabiru kao o stvaraocu ako prirodni odabir ne samo što ne vidi šta stvara, nego stvara akcidentalno?

Mi kao interpretatori dajemo smisao mentalnim procesima pridajući im mentalne interpretacije, ali intencionalnost koju im pridajemo nije ni originalna ni derivirana nego naprosto „kao da“ intencionalnost.⁶⁹ Čak i kada imamo sva mehanička objašnjenja, još uvijek će nam trebati intencionalno pridavanje za govor o biološkim sistemima. Iako za neke sisteme ne možemo naizgled prepoznati intencionalnost (zašto se npr. enzimi grupišu tako kako se grupišu), za njihove radnje postoji objašnjenje na nivou prirodnog odabira.⁷⁰ Mi možemo opisati prirodne procese bez intencionalnog uplitanja, ali tada rizikujemo da propustimo neke obrasce koji nam dozvoljavaju predviđanje i podržavaju protučinjenice. To ne znači da je prirodni odabir obdaren nekom inteligencijom, još uvijek se radi o principu pokušaja i pogreški. Mi naprosto ne vidimo greške, nego samo lanac uspješnih pokušaja. To nam samo govori da nema tzv. intrinzične, ni originalne intencionalnosti (osim u prirodi) i da je sva intencionalnost, i naša i mašina koje kreiramo, derivirana i upletena u širu shemu svrhovitosti.

3.2. Mjesto i uloga svijesti

Jedno od kontroverznih pitanja koje Dennet u svojim djelima spominje je i pitanje mjesta svijesti. Ideja da je svijest smještena u mozgu je vrlo privlačna. Teoretičari su često zamišljali nekog unutarnjeg činioca koji bi se nalazio u središtu mozga i njime upravljao. U tom slučaju, on bi predstavljao svijest.

„Ne gledaju vaše oči, već vi. Ne uživaju vaša usta u čokoladnoj torti, već vi. Vaše tijelo može biti uzbuđeno, ali vi ste ti koji se zaljubite. Ovdje ne govorimo samo o gramatičkoj razlici, kao što je slučaj da kada je vani oluja kažemo „Pada kiša,“ jer

⁶⁹ Sorta intentionality

⁷⁰ „Kao što se George IV pitao je li Scott autor Waverley-a, a ne je li Scott Scott, tako i prirodni odabir „želi“ da izonuklein bude medij bez želje da izonuklein bude izonuklein.“ (Dennett, 1998, 316)

nećemo reći „Pada oluja.“ Niti se ovdje radi o samo definicijskoj konvenciji.“
(Dennett, 2013, 80)

Kakav bi trebao biti unutarnji upravljački princip, koji čini da od naprosto mehaničkih i informacionih procesa osjećamo to što osjećamo? Kako događaji u mozgu, mentalne slike i afekti mogu biti samo informacije?

„Ako mi odsječete ruke, još uvijek mogu potpisati ugovor (s olovkom među nožnim prstima ili vokalnim navođenjem), ali ako mi isključite mozak, ništa što bi moje ruke ili noge mogle učiniti se ne bi računalo kao potpisivanje ugovora.“ (Dennett, 2013, 80)

Ideju da isprepreletnim procesima, mrežama informacija i interakcijama u mozgu zaista nešto upravlja Dennett izričito odbija i smatra zastarjelom. Nema kartezijskog teatra, nema kontrolne sobe, nema „čudesnog spleta“⁷¹, nema misterioznih načina funkcioniranja, već postoje samo složeni neuralni procesi potpomognuti evolucijom. Mozak zajedno sa tijelom funkcionira kao jedinstvo procesa, tako da je jedini način da se razumije funkcija mozga razumjeti funkcioniranje jedinstva. Nema jednog tačno određenog mjesta u mozgu gdje se događa spajanje spomenutih kauzalnih interakcija, koje bi se nazvalo sviješću. No, mogućnost znanja načina na koji funkcionira mozak i uopće mogućnost govora o svijesti ovise o interdisciplinarnosti znanosti kojima se dozvoljavaju ta razmatranja.

Na primjer, ono što mi vidimo kao boje, osjetimo kao mirise, toplotu ili hladnoću, nisu ti sami događaji naših osjetila. Dennett smatra da to što ćemo mi osjetiti i doživjeti neće biti formirano u moždanoj materiji nego u materiji svijesti.⁷² Naime, da bi jedan događaj bio doživljen, primijećen – mora postjati neko ko će ga doživjeti, primijetiti, iskusiti – mora postojati neka svijest, neko sebstvo.

„Događaji u svijesti su, s druge strane, po definiciji osvjedočeni; njih je iskusio onaj koji ih je doživio, i to što su oni iskušeni ih čini događajima: događajima svijesti.“
(Dennett, 1991, 29)

⁷¹ Wonder tissue

⁷² Mind stuff

Donald Davidson pravi razliku mentalnih i fizičkih događaja.⁷³ On smatra da je najjednostavnije razumjeti fizičke događaje kao one koji se mogu upisati u čisto fizičkom vokabularu, a mentalne kao one koji se mogu opisati mentalnim pojmovima. Mentalne događaje od fizičkih najviše razlikuje intencionalnost koja je svrstana u područje mentalnog zajedno sa mislima, nadama i isprikama. On će čak zagovarati anomalistički monizam koji odbacuje tezu da mentalnim fenomenima mogu biti pružena čisto fizička objašnjenja. Istovremeno zagovara i tvrdnju da u nekom smislu postoji ovisnost mentalnih od fizičkih karakteristika. Ovisnost mentalnog i fizičkog se sama po sebi dokazuje time što bez obzira kako mi uredili ne-mentalne uvjete, uvijek ćemo uočiti potrebu za nekim dodatnim mentalnim uvjetom propozicija. Dakle, kako bi se uvjerenja i želje pojavili u ponašanju, oni moraju biti posredovani i modificirani nekim drugim uvjerenjima, željama i stavovima – kako bi zajedno činili holizam mentalnog.⁷⁴

Problem sa razumijevanjem funkcije mozga je u tome što kada pogledamo unutarnju strukturu, ne pronalazimo nekoga ko ta iskustva doživljava. Dennett smatra da se ideja sebstva (osobe ili duše) razlikuje od ideje o mozgu ili tijelu. Ma koliko to razlikovanje bilo utemeljeno u govoru, jednako je utemeljeno i u mišljenju.

Svijest je ono što nas razlikuje od automata, od mašina. To je ono što upravlja mozgom, ono što mi zaista jesmo. Dennett je pronašao 4 dokaza da mozak ne može biti materija svijesti jer:

1. Mozak ne može biti mediji u kojem bismo zamišljali boje, zvukove i sl.
2. Mozak ne može biti misleća stvar, ne može biti „Ja.“
3. Mozak ne može cijeliti okuse vina, mrziti rasizam, nekoga voljeti, biti izvor značenja u tom smislu.
4. Mozak ne može imati moralnu odgovornost.

Jedna prihvatljiva teorija svijesti mora potvrditi te dokaze. Ma kakva fizička struktura te materija bila, nju mora biti moguće dokazati znanstveno. Istraživači uglavnom mozak izjednačuju sa sviješću, dok još uvijek ima onih koji svijest smatraju nepoznatljivom misterijom. Dennett smatra da će situacija ostati takva sve dok istraživači i znanstvenici ostavljaju po strani svoje misaone alate (thinking tools).⁷⁵ No, s druge strane, Dennett priznaje

⁷³ Davidson, D. (2001): „Mentalni događaji,“ Znanstveno istraživački inkubator (ZINK), Sarajevo: Filozofski fakultet, Br. 1, str 88

⁷⁴ Isto 97

⁷⁵ Dennett, D. (2013): *Intuition Pumps And Other Tools for Thinking*. New York: W.W. Norton & Company. Str. 349

da je ostavljanje po strani takvih pitanja upravo u prirodi svijesti – mozak ne može znati kako izgleda, isto tako ni svijest ne može imati potpuno znanje o sebi samoj. Evolucija je osposobila svijest za skladištenje i procesuiranje informacija, ali i višestruku svrhu i upotrebu funkcija (koje mogu biti jednostavne ili složene).⁷⁶

Zbog toga Dennett i ostaje pri zamisli skiciranja jedne teorije, umjesto formuliranja potpune teorije koja bi bila empirijski potvrđena. On radije bira formulirati model kojim bi težio objasniti moždane funkcije i kojim bi postavio neka zanemarena pitanja kako bi omogućio novi interdisciplinarni pristup istraživanju svijesti.

3.3. Značaj intencionalnog stanovišta za razumijevanje intersubjektivnosti

Da bi došlo do sporazumijevanja, svaki učesnik u komunikaciji mora biti u stanju interpretirati govor i mišljenje drugih. Samo ako postoji jezik uz pomoću kojeg će se vršiti komunikacija, tada se mogu upratiti i obrasci ponašanja koji opravdavaju postojanje mišljenja. Jedan obrazac mišljenja (ponašanja) zahtijeva svijet uvjerenja koja će jedna drugima davati sadržaj – neku referenciju među propozicionalnim stavovima. Taj obrazac će nam dati opravdanost uvjerenja, a samim time i želja i namjera.⁷⁷

S obzirom da nikada ne možemo vidjeti direktno u tuđi um, nego njihove tvrdnje moramo uzeti „zdravo za gotovo,“ bilo koje činjenice koje o mentalnim događajima nisu među znanstvenim podacima jer nikada ne mogu biti provjerene objektivnim metodama. Čak ni to ne znači da ih ne trebamo pokušavati objasniti znanstveno. Izazov je u tome da se formira teorija služeći se podacima koje omogućuje znanstveni metod – to je izvedivo jedino iz treće perspektive odakle funkcionira intencionalno stanovište.

Svo propozicionalno mišljenje, bilo ono pozitivno ili skeptično, unutarnje ili vanjsko, zahtijeva koncept objektivne istine koji je dostupan samo u komunikaciji sa drugima. Ovdje ćemo u kratkim crtama ukazati na neke filozofske teze Donalda Davidsona koje se odnose na ova pitanja i povezati ih sa Dennettovim učenjem. Davidson se, kao i Dennett, oslanja na

⁷⁶ Naposljetku, Dennett smatra da su razvoju svijesti jednako doprinijeli: genetska evolucija, plastičnost fenotipa (fleksibilnost promjenjivost osobina pojedinačnih organizama, koje su nastale kombinacijom genotipa i okruženja), i mimetička evolucija – svaka za sebe i vrlo brzo.

⁷⁷ Da bi bilo propozicionalnog stava nužno je imati koncept vjerovanja, a da bi se imalo vjerovanje o nečemu, Davidson ističe potrebu fenomena iznenađenja. Ako vjerujemo da u džepu imamo novčić i zaista ga pronađemo, neće se dogoditi ništa. Ali ako vjerujemo da imamo novčić i ne pronađemo ga, događa se okntras između onoga u što smo vjerovali i u što smo se uvjerali – dolazimo do uvjerenja o uvjerenju (istinito uvjerenje o lažnosti prvog uvjerenja).

znanje o mentalnom iz perspektive trećeg lica ističući da je ono nužno za sve drugo znanje, ali je nemoguće bez znanja o svijetu objekata koji dijelimo u prostoru i vremenu. Stoga, zadobivanje znanja nije zasnovano na napredovanju od subjektivnog ka objektivnom, nego proizlazi interpersonalno. Znanje o mentalnim stanjima, znanje o drugim umovima i znanje o objektivnom svijetu su strogo vezani na neki način čine cjelinu.

Dakle Davidson intencionalno stanovište pridaje racionalnim, jezikom obogaćenim bićima. Upravo tu leži originalnost Dennettovog prisupa. Dennettu je važno znati šta se događa u slučaju bića koja nemaju dokazane jezičke sisteme, a na kojima funkcionira intencionalno stanovište. Da li u tom slučaju stoji činjenica da jezik nije nužan za mišljenje? Iako ne možemo jezički artikulirati (propozicionalno) njihova stvarna uvjerenja, želje i intencije ipak uspijevamo objasniti pa čak i predvidjeti ponašanje životinja. U tom slučaju trebamo opis onoga što jezik osigurava za mišljenje. Jer ako imamo nužni uvjet za nastanak ponašanja, onda možemo objasniti ponašanje nejezičnih bića pridavajući im propozicionalne stavove dok u isto vrijeme prepoznavamo da ta bića zapravo nemaju propozicionalne stavove.⁷⁸

Dennett pretpostavlja da ljudi dijele specifični softver bez ikakvog znanja o njemu i načinu na koji funkcionira. Pretpostavljeno je nekoliko načina na koje se jedan takav softver može dijeliti, kako se može učiti putem imitacije ili posebnog oblika objašnjenja prirodnog jezika (koji je, pretpostavlja se, već naučen – pismeno ili usmeno).⁷⁹

„Naš um... je kompleks međuovisnih svojstava koja posjedujemo kao bića od krvi imesa, koja dijele život ispunjen govorom i jezikom koji dijelimo sa drugima sličnima nama samima, sa kojima učestvujemo u zajedničkim težnjama i navikama... prožetim oblicima značenja koji potječu iz našeg jezika... Smatram da ne treba mnogo promatranja da bismo uvidjeli da ono što nas čini ljudskim bićima ne može biti djelo našeg mozga.“(Dilman, 2012, 5)

U mozgu mora postojati dobra komunikacija svih njegovih dijelova. Kako nema jednog i definitivnog toka svijesti zato što nema centralnog mjesta iz kojeg se dešava djelovanje, onda nema kartezijanskog teatra gdje se svi procesi spajaju – već postoji jedan

⁷⁸ No, za razliku od Dennetta, Davidson ipak povlači liniju kod artefakata. Jedan od argumenata je naprosto strukturna sličnost životinja i čovjeka naspram čovjeka i stvari, i naprosto nedostatak načina da se govori o ponašanju životinja.

⁷⁹ Dennett, D. (1991): *Consciousness Explained*. New York: Back Bay Books/Little Brown and Company. Str. 220

jedini tok svijesti sa višestrukim kanalima u kojim neuralne veze pokušavaju paralelno raditi na kreiranju *Multiple Draft* modela. Prema tom modelu, jednom trenutku u vremenu se događa prijelaz sa jednog uvjeta interakcije na drugi, mozak skuplja informacije o svijetu, skladišti ih i priprema za buduću upotrebu u obliku sjećanja, ali i predviđanja. Većina ovih modela draftova (nacrti) imaju kratkoročne uloge, dok samo neki bivaju određeni za neke funkcionalnije uloge. Koliko su oni po sebi raznovrsni pokazuje i činjenica da su neki od najosnovnijih modela zaostavština od naših ranijih evolutivnih oblika, kada su nam primarne reakcije na okruženje bile vezane uz preživljavanje (izbjegavanje, bacanje, saginjanje i ostali osnovni zadaci).

Bez središnjeg dijela koji upravlja tim procesima, mozak je prepušten samo komunikativnim moćima svojih dijelova, u ograničenom vremenskom roku gdje se od njega očekuje brzo djelovanje. Mnogi činovi se moraju odigravati vrlo brzo, u vrlo preciznim vremenskim okvirima, u kojima mozak nema priliku da se mnogo prilagođava naglim promjenama uvjeta ili povratnim informacijama. Kako je osnovna funkcija mozga da kontrolira ponašanje u realnom vremenu, jedan od njegovih osnovnih izazova je tempiranje predstava. Različiti oblici stimulacija koje obogaćuju kognitivnu organizaciju su dosada već djelimično urođeni, a djelimično naučeni kulturološkim prenošenjem koje je postalo dijelom genoma. Na taj način kultura postaje medijem evolucije. U trenutku kada se mozak otvorio jezičkim putevima, evoluirao je dovoljno da dopusti preživljavanje i replikaciju mima. Koliko su geni nevidljivi prenosioci bioloških informacija, toliko su mimi nevidljivi prenosioci svih jezičkih, društvenih i kulturoloških informacija koje se šire putem fotografija, književnosti, umjetnosti i sl.⁸⁰ Analogije i metafore - prenošenje osobina jedne kompleksne stvari na osobine druge kompleksne stvari za koju već mislimo da je raumijemo je snažan alat mišljenja, toliko snažan da često mislioce analogijama vodi na pogrešno zaključivanje. Intuition pumps – alati za mišljenje su poput malih priča kojima je cilj da izazovu iskrene intuicije (ma koliko one bile izvrsne ili varljive).⁸¹ Svaka riječ u našem svakodnevnom riječniku je jedna pumpa (manje ili više korisna). Na tisuće mima koj nisu naučeni jezički, grafički ili putem drugih struktura informacija, su smješteni u mozgu i oblikuju ga u um samim time funkcionirajući kao svojevrsne intuicione pumpe. Zaključak tih razmatranja je to da je racionalnost društvena osobina i da je samo učesnici u komunikaciji imaju.

⁸⁰ Isto. Str. 202

⁸¹ Dennett, D. (2013): *Intuition Pumps And Other Tools for Thinking*. New York: W.W. Norton & Company. Str. 14

„Kapacitet za jezik je kruna evolucije, samoodrživo postignuće na koje se može gledati kao na prilagodbu koja je podložna istim uslovima korisnosti za okolini kao i bilo koji bihevioralni dar.“ (Dennett, 2004, 298-320)

Tu možemo povezati Dennetta sa filozofskim učenjem Roberta Brandoma. Teorija deontičkog praćenja (deontical scorekeeping) podrazumijeva lingvističko praćenje ispravnosti uvjerenja i istinitosti iskaza unutar jedne zajednice, tj. procjenjivanje ispravnosti iskaza na osnovu uobičajenih (konvencionalnih) načina komunikacije i ponašanja.⁸² Prativši Dennetovu teoriju, Brandom razlikuje intencionalnost jednostavnih sistema kojima je potrebna pozadina iz koje bivaju razumljeni (pokretačka intencionalnost), i kompliciranijih sistema koji su u stanju da zauzmu stanovište prema jednostavnijim sistemima (pokrenuta intencionalnost). Razlika između izvedene jednostavne i originalne diskurzivne intencionalnosti je razlika dvije forme interpretacije. Jednostavna intencionalnost je „u oku posmatrača“ i ovisi o intencionalnosti interpretatora. Samo zajednice (ne individue) mogu biti interpretirane kao da imaju originalnu intencionalnost. Da bi to funkcioniralo provedeni normativni status mora biti dio društvene prakse. Tu posebnu ulogu ima ono što Brandom naziva deontičko određivanje.⁸³ Ako neko prida istinsku jezičku praksu jednoj zajednici, ako njeni članovi usvoje stanovište diskurzivnog praćenja i prenesu ga jedni na druge, i ako usuglase neke performanse sa govornim činovima (pogotovo one sa osobinama tvrdnji), onda će ih to navesti da ispoljavaju originalnu intencionalnost. Iako se jezičke izvedbe ne mogu slagati sa značenjima govornih činova u slučaju nejezičkih bića, onima koji prate jezičke diskurse je izvedivo tim ponašanjem tih nejezičkih bića pridavati sadržajni stav i status kakav imaju jezičke tvrdnje. To se karakterizira kao prihvatanje jednostavnog intencionalnog stanovišta interpretacije nečega što je jednostavni ili praktični intencionalni sistem. Kada je to stanovište usvojeno – interpretator pretpostavlja pojednostavljenu verziju deontičkog određivanja tako što pridaje propozicionalno sadržajna uvjerenja koje bića implicitno potvrđuju svojim ponašanjem. To znači da u slučaju jednostavnih intencionalnih sistema, suštinski semantički dio (koji nedostaje) obezbjeđuje interpretator, umjesto biće koje treba biti interpretirano.

„Ovo je, po mom mišljenju, neprihvatljivo odstupanje od naturalizma... Potrebna je bolja analiza komunikacije. Kada organizmi poprime neko novo ponašanje putem

⁸² Deontički je onaj izraz koji se odnosi na neku dužnost ili obavezu, koje izražava neku dužnost ili obavezu.

⁸³ Između ostalog jer je originalna, (neovisna ili neizvediva) intencionalnost isključivo jezičko pitanje.

kojeg signaliziraju, rađaju se prilike za strateško varanje koje ima veliku ulogu u određivanju o kojem govori Brandom.“ (Dennett, 2006, 15)

Naposlijetku, ovo objašnjenje jezika, uma i logike je objašnjenje ko smo mi kao racionalna, ekspresivna, diskurzivna bića. Ali smo mnogo više od toga – mi smo i logička, samo-ekspresivna bića. Nismo tu samo da nešto učinimo eksplicitnim, već i da sebe učinimo eksplicitnim dok to činimo nečemu/nekome drugome.⁸⁴ Hipoteza koju Dennett pokušava odbraniti objašnjava svijest kao veliki kompleks mimetičkih efekata unutar mozga, a koja se najbolje može razumjeti kao virtuelna mašina koja je paralelna s mozgom. Ona funkcionira na principu organskog sučelja, ali istovremeno neke od njenih najzanimljivih karakteristika osobito njena ograničenja) mogu biti razumljena samo kao nusprodukti pokušaja upotrebe zastarjelih dijelova mozga za nove svrhe (svijesti).⁸⁵

ZAKLJUČAK

Dennettova teorija intencionalnosti se temelji u principima prirodnoga odabira i održavanju tvrdnje da mi evolutivno imamo sposobnost stvaranja uvjerenja. Njegov osnovni zadatak je bio pokazati da istinska eksplanatorna teorija svijesti može biti konstruirana iz ovih dijelova, a ne da omogući ili potvrdi jednu tskvu teoriju sa svim njenim detaljima. Težio je udaljiti se od tradicije i fenomene svijesti učiniti empirijski dostupnim. Dennett je fokus pokušao prebaciti na interpretiranje ponašanja, a ne fizičke procese spoznaje. Polazištem je smatrao tvrdnju da su fenomeni činjenice svijesti, i da se njihovim ispitivanjem kao objektivnih fenomena ispituje i sama svijest. Prema tome, ispitivanjem intencionalnog stanovišta se trebala kreirati „teorija ponašanja.“ Posmatranje mišljenja, svijesti i formiranje (misaonih) stavova iz pozicije takvih intencionalnih bi bilo ne samo poželjno, već prema Dennettovom mišljenju jedini mogući i ispravni metod za proučavanje mentalnoga i zadobivanje znanja o mentalnome (time povezujući fizičko i psihičko u jedinstvo saznanja). Kako intencionalnost objašnjava ponašanje i može biti smatrano teorijom ponašanja, stoga su intencionalni sistemi prije svega bitni zbog svog društvenog aspekta i mjesta u kulturnoj cjelini. Dakle, Dennett tu potrebu za znanjem pokušava okrenuti od potrebe za znanjem o

⁸⁴ Brandom, R. (1994): *Making It Explicit. Reasoning, Representing and Discursive Commitment.* Cambridge, MA: Harvard University Press. str. 699

⁸⁵ Dennett, D. (1991): *Consciousness Explained.* New York: Back Bay Books/Little Brown and Company. Str. 210

znanju ka potrebi za znanjem o drugima kako bismo razumijeli i sebe i njih. On želi pokazati kako činioc sa dovoljno racionalnosti kreira stvarnost koja ga okružuje fundirajući je na vjerovanju o postojanju logičkih i racionalnih principa koji su temeljni uzročno-posljedičnom ponašanju (racionalnih činioca).

Dennett znanje ograničava na ono što mi sami možemo definirati na osnovu već postojećeg iskustva i racionalnosti. Ono što znamo je određeno onime što jesmo i onime što možemo zamisliti da možemo biti. Znanje koje imamo o sebi prenosimo na svoju okolinu tako kreirajući stvarnost. Istina se javlja kao potpuni subjektivitet spoznaje i razumijevanja okoline u kojoj se vjerovalac ili biće koje spoznaje nalazi. Jedini kriteriji za spoznavanje istine i zadobivanje znanja jeste to da vjerovalac vjeruje, ma u što on vjerovao. I sve dok vjeruje, to u što vjeruje je istina. Prateći pravilnosti u ponašanju pojedinaca i grupa u zajednicama, prateći pravilnosti vlastitoga ponašanja, u stanju smo skupljene zakonitosti formulirati u teoriju znanja koja će nam pomoći razumjeti ponašanje i putem primjene logičkih zakona nas dovesti do principa mišljenja. Polazeći iz perspektive trećeg lica, posmatranjem, od pretpostavljanja o mentalnim stanjima dolazimo do faktičnog iskustva o njima i utvrđujemo uvjerenja, želje i intencije kao realne sadržaje mišljenja.

S obzirom na to da je pretpostavka intencionalnosti pretpostavka racionalnosti – bio vjerovalac živo biće ili artefakt – ona svejedno prati pravila logike. Šta god još osoba mogla biti, utjelovljeni um ili duša, samosvjesni moralni činilac ili forma inteligencije – zapravo je jedan intencionalni sistem i šta god slijedilo iz toga što je intencionalni sistem – je istinito za tu osobu.⁸⁶ Ako je racionalnost osnov intencije, onda je potrebno odvojiti intencionalne sisteme i uspostaviti ih same. To znači, ako ćemo upotrebljavati koncept intencionalnih sistema u specifičnim primjerima, u nekom trenutku treba prestati propitivati racionalnost sistema, prihvatiti intencionalno stanovište i to da je sistem sposoban za vjerovanja i želje. Iz toga proizlazi da se teorija intencionalnosti ne tiče unutarnjih mehanizama već se fokusira na djelovanje (umjesto na strukturu). Koncept intencionalnih sistema je stoga apstrahiran od pitanja sadržaja, konstitucije, svijesti i moralnosti. Takav stav olakšava odlučivanje hoće li mašina biti intencionalni sistem, umjesto postavljajući pitanje može li mašina stvarno misliti, biti svjesna ili moralno odgovorna. Osim toga, mi saznajemo i razumijevamo samo ono što se postavi pred nas da bude saznato i razumljeno. Naravno, mi ne možemo znati sve što naša čula registruju, već u našem pamćenju ostaju samo oni podaci koji su relevantni za funkcionisanje i odnos prema saznatome. Ti tzv. pragovi vjerovanja (thresholds of belief)

⁸⁶ Dennett time referira na subjektivnost i samim time istinitost razumijevanja uvjeta u kojima se neki sistem nalazi. Samim time, istina je relativna i ovisi o uvjerenjima i željama.

razgraničuju koje će nam činjenice o okolini biti relevantne za vjerovanje, a koje će naš intencionalni sistem ignorisati. Činjenice se raspoređuju na bitne i nebitne prema tome koliko naš sistem (mi sami) ima interesa prema njima, u kontekstu želja, poriva i sl.

Do komplikacija može doći kada se u sistem uvjerenja umiješa verbalno ponašanje, jer jezik kao uslov za artikulaciju pojedinačnih želja i potreba, omogućava njihovu vrlo specifičnu formulaciju. Naša jezička okolina nas tjera na konkretne i precizne jezične ekspresije čineći uvjerenja strožijima nego što ona to jesu. Zbog takvog odnosa sa jezikom često dolazi do zabune da su uvjerenja i želje naprosto rečenice u glavi. Bez intencionalnih sistema koji su obdareni govorom, ne bi bilo pripisivanja uvjerenja, teoretiziranja, pretpostavljanja racionalnosti, predviđanja. Rečenice kojima se koristimo nekada „skladištimo“ naprosto jer nam se sviđa njihov izraz, ili zbog kasnije reprodukcije, ili zato što je baš ta spremljena rečenica ostavila neki utisak na imaginaciju. S obzirom na komunikativni karakter jezika, potrebu za komunikacijom i jezikom za prenošenje ideja i mišljenja, intencionalnost kao teoriju ponašanja je najbolje posmatrati u kontekstu grupe i zajednice.

Pokazalo se da je ljudsko ponašanje takvo da su jedine zadovoljavajuće teorije one u kojima unutarne predstavljanje ima ulogu. Potencionalno se može vjerovati u beskrajno mnogo stvari, ali se mogu „upotrebljavati“ samo neke.⁸⁷ To znači da je „ispisivanje informacija“ (brain-writing) ovisno o njihovom skladištenju i da nužno postoji dio informacija koji će mu biti nedostupan. Dennett na taj način donekle prihvaća poziciju čovjeka sa ograničenim mogućnostima i ograničenim dosegom znanja, ali koji se fokusira da što bolje i što više sazna ono što može, onako kako može. Teorijom intencionalnosti mi zapravo pretpostavljamo kakve će reakcije osobe (ili mašine) imati u određenim okolnostima (iznenaditi se, zarumeniti se, ispričati se i sl).⁸⁸ Cilj intencionalnosti je stoga činjenje smislenim nekog ponašanja tj. objasniti ili pretpostaviti neko ponašanje na osnovu okolnosti i pretpostavki koje imamo o tom intencionalnom sistemu. Mi imamo istinska uvjerenja i želje na osnovu kojih biramo kako ćemo djelovati, tako da kada ih pridajemo drugima ta predviđanja uglavnom budu precizna.

⁸⁷ Dennett navodi primjer Marvin Minskijevog mehanizma određivanja vrijednosti i deduciranja prema kojem neko ne može pronaći stotinu stvari o kojima zna po hiljadu informacija, i stoga mašina da bi se ponašala razumno u svakodnevnim situacijama treba da ima stotinu hiljada elemenata znanja, a za visoku inteligenciju i preko milion.

⁸⁸ U Dennettovom primjeru dječaka koji je dao pogrešan kusur za limunadu na štandu ćemo, prema tome, reći da je on potaknut okolnostima i vlastitim razmišljanjima istinski vjerovao da daje pravi kusur.

Dennett iako dolazi iz filozofske pozadine Quineovog empirizma, ipak čini pomak od radikalnog i logičkog biheviorizma ka kognitivnoj teoriji svijesti, ali bez odbacivanja empirističkog shvatanja uma još uvijek pokušavajući da ontološki odredi status mentalnih stanja i događaja (kakva su i uvjerenja i želje). On teži ne tražiti moguće odgovore na tradicionalna pitanja postavljena pod tradicionalnom terminologijom, već na osnovu rezultata istraživanja empirijske podatke, psihološke teorije, modele moždanih funkcija procjenjivati šta treba više istraživati u teoriji uma kako bi to rezultiralo „hibridnom“ teorijom koja bi se suprotstavila tradicionalnim paternima. Prema Dennettu, filozofska teorija uma bi trebala dati konzistentne odgovore na najopćenitija pitanja o umu („Postoji li um?“ „Je li fizički?“ „Šta se događa u umu?“ „Kako možemo znati bilo šta o umu?“). Takva teorija se ne treba natjecati s teorijama ostalih znanosti koje se bave pitanjima uma, već ih treba nadopunjavati odgovorima na pitanja na koja te znanosti iz svojih izvora ne mogu odgovoriti. Ona je normativna u onom smislu u kojem pravila za njenu primjenu važe uvijek i za svaki sistem koji se može nazvati intencionalnim. Uvjerenja i želje se po istom principu („željeti dobro za...“) primjenjuju na sve sisteme koji pokazuju neki oblik ponašanja. No, ponašanje nije samo urođeni instinkt za opstankom poduprijet sebičnim genom, već je tu i takoreći naučeni element života unutar neke zajednice – stečen učenjem i prenošenjem pravila te zajednice.

Ponašanje koje intencionalno stanovište objašnjava je stoga uvjetovano ne samo vrstom intencionalnog sistema, nego i njegovom okolinom. Dennett ne ulazi u raspravu o fizičkim kauzalnim odnosima unutar sistema, već odnosima između činilaca i okoline. No, to pretpostavlja i da su intencionalni činioци racionalni, da posjeduju razum koji funkcioniše po principima, metodama i dokazivanjima razuma. Intencionalni racionalni subjekt, u intencionalnosti kreće od vlastitih uvjerenja čiju realnu egzistenciju u svijetu sa drugim individuama potvrđuje zauzimajući stanovište trećeg lica. Znanje koje je empirijski zadobiveno o individuama je istinito ukoliko se otkrije kao dio obrasca ponašanja i uvjerenja jedne zajednice. To znanje može potvrđivati ili negirati ono subjektivno znanje od kojeg interpretator polazi u zauzimanju intencionalnog stanovišta. Ako se ta dva koncepta znanja ne poklope, to ne znači da je intencionalnost falibilna, već potvrđuje da može i da će dolaziti do devijacija i izuzetaka u teoriji na osnovu kojih onda treba raditi daljnja ispitivanja i prilagođavati teoriju. Ni u jednom trenutku, čak i kada se otkrije neka devijacija, ne treba se okrenuti ka unutarnjim strukturama organizama tražeći odgovore na probleme, već se treba nastaviti fokusirati na načine na koje se devijacije odražavaju u ponašanju. Polazeći od ponašanja kao najočitijeg aspekta ispoljavanja nečijih unutarnjih stanja, i artikuliranja

želja i uvjerenja otvara se put zadobivanja znanja o procesima mišljenja koje će biti zasnovano na ispoljavanju tog mišljenja umjesto na traženju neuralnih veza i izvora. Fokusiranje na ponašanje omogućava ne samo da saznajemo o drugima, već i da potvrdimo znanje koje imamo o sebi, čak i da otkrijemo novo.

Dennettovo učenje nam omogućava da čovjeka ne posmatramo izoliranoga od okoline, kao jedinku koja postoji po sebi i za sebe jer njegovo mjesto u svijetu nije takvo. Ako želimo saznati o čovjeku, moramo biti dio svijeta čovjeka, jer njegov svijet se ne nalazi u moždanim procesima, već u interakciji unutar zajednice. Samo posmatrajući takve višestruke interakcije, posmatrajući obrasce i sheme ponašanja, možemo otkriti o uvjetovanosti i povezanosti mišljenja i uvjerenja i možemo konstantno proširivati obim znanja koje imamo o svijesti.

Bibliografija:

1. Brandom, R. (2005): „Inferencijalizam i neki od njegovih izazova,“ Časopis mladih istraživača: SOPHOS, Znanstveno istraživački inkubator (ZINK), Sarajevo: Filozofski fakultet, Br. 2, 147-179
2. Brandom, R. (1994): Making It Explicit. Reasoning, Representing and Discursive Commitment. Cambridge, MA: Harvard University Press
3. Brentano, F. (1874): Psychology from an Empirical Standpoint. London and New York: Routledge. Cambridge, MA: Harvard University Press
4. Dawkins, R. (1989): Sebični gen. New York: Oxford University Press, treće izdanje (2006)
5. Davidson, D. (2001): „Mentalni događaji,“ Znanstveno istraživački inkubator (ZINK), Sarajevo: Filozofski fakultet, Br. 1, 85-107
6. Davidson, D. (2005): „Može li postojati znanost o racionalnosti?“ Znanstveno istraživački inkubator (ZINK), Sarajevo: Filozofski fakultet, Br. 5, 121-135.
7. Dennett, D. (1991): Consciousness Explained. New York: Back Bay Books/Little Brown and Company.
8. Dennett, D. (1995): Darwin's Dangerous Idea, Evolution and The Meaning of Life. London: Penguin Books
9. Dennett, D. (2006): „Essay on Robert Brandom, Making it Explicit. MA: Tufts University
10. Dennett, D. (1998): The Intentional Stance. Cambridge, MA: The MIT Press
11. Dennett, D. (2009): „Intentional Systems Theory,“ The Oxford Handbook of Philosophy of Mind. Oxford: University Press
12. Dennett, D. (2013): Intuition Pumps And Other Tools for Thinking. New York: W.W. Norton & Company
13. Dennett, Daniel. (1996): Kinds of minds. Towards an Understanding of Consciousness. London: Weindenfeld & Nicholson.
14. Dennett, D. (2002): „Three Kinds of Intentional Psychology,“ Philosophy of mind. A Guide and Antology. New York: Oxford University Press
15. Dilam, I. (2012): Philosophy as Criticism: Essays on Dennett, Searle, Foot, Davidson, Nozick. New York: The Continuum International Publishing Group
16. Dreyfus, H., Wrathall, M. (2006): A Companion to phenomenology and Existentialism. Malden, MA: Blackwell Publishing
17. Forrai, G., Kampis, G. (2005): Intentionality: Past and Future. New York: Rodopi

18. McKay, T., Nelson, M. (2014) „Propositional Attitude Reports,“ The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Spring Edition, Edward N. Zalta (ed.), Dostupno na = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/prop-attitude-reports/>>. (Pristupljeno: 03.09.2018. 14:04)
19. Ross, D., Thompson D., Brook, R. (2000): Dennett's Philosophy. A Comprehensive Assessment, Cambridge, MA: The MIT Press
20. Quine, W.W.O. (1999): Riječ i predmet. Zagreb: Kruzak